

Rodným krajem č. 20

Obsah

Autor	Název článku	Strana
Vladimír Volf	Na prahu nového tisíciletí	2
Jaroslav Suchý	Dojmy z náchodského dvacátého století	4
Anna Rusová	Vzpomínky Martina Růžka na Červený Kostelec (1)	6
Jiří Ducháč	Machov	10
Miloslav Košťál	Jednota bratrská a počátky Nového Města nad Metují aneb Jak kuchařka Elška historii posloužila	12
Josef Štěpař	Ještě ke Krajině výstavě v Červeném Kostelci 1899	13
Roman Horký	Ke 120. výročí vzniku Čtenářské besedy Božena Němcová v České Skalici	14
Jiří Vaněk	Jak kvete boroviceTušalaj	18
Eva Hylmarová	Vánoce a Velikonoce u Studánky	18
Ludvík Mühlstein	Úpice si připomíná dvě významná výročí	19
Eva Koudelková	Inspirace folklorem v dramatických báchorkách Aloise Jiráska	23
Karol Bílek	Jiráskova pracovna ve Starých Hradech	25
Eva Šidláková	Klub bratří Čapků v Trutnově	27
Ladislav Hladký	O pečetích, znacích a praporech - Červený Kostelec	30
Jan Čížek	F. A. Heber, první badatel českých hradů	32
Marie Vintrová	Teplický J. A. Tichatschek	34
Vlastimil Havlík	Strojní tisk válcový v českoskalickém Textilním muzeu	35

Jiří Polák	Na návštěvě v Kafkově ateliéru	37
Václav Novák	Kraj blízký mému srdci	40
Aleš Feters	Centrum vzdělávání v Náchodě	42
Ivan Češka	Rod Bartoňů z Dobenína (3)	42
Štěpán Nosek	Letmá setkání	44
Ivan Slavík	Horní Rybníky - Alkobil	44
Václav Jirásek	O třezalce a svatojánském oleji	46
Jiří Kulda	Dlužíme něco Českému koutku?	47
Aleš Feters	Regionální literatura	50
Jelena Vlachová	Víš, - kde bydlíš	52
Jaroslav Cita	Jak čekali gratulace	53
Václav Jirásek	Benigna v Jestřebích horách vyhořela	55
	Tři zdařilé výstavy	56
Rudolf Němeček	Ladislav Hartman, novinář a fotograf	57

Dojmy z náchodského dvacátého století

*Tylovo divadlo na Plhově 5. února 1928.
Rodina Štěpánů po uvedení hry M. A. Šimáčka Jiný vzduch.
Autor článku, tehdy ještě chlapec, stojí u druhého stolu
zleva vedle své matky.*

Prožíváme poslední rok dvacátého století. Letopočet začínající devatenáctkou rychle stárne. Století, které jsme žili, se může pochlubit vynálezy, které změnilo styl života. Žel bylo poznamenáno dvěma krutými světovými válkami a dlouhými obdobími diktatur. Náchod vykročil do dvacátého století rázně. Rozvíjel se tu průmysl a na radnici v letech 1903–1919 nasadil vysoko laťku starosta dr. Josef Čížek, advokát, velký sokol a divadelní ochotník. Až na náměstí voníval šefík ze zámecké

stráně, po Kamenici se korzovalo, ve třicátých letech hrál v Bělovsi SK Náchod první fotbalovou ligu.

Na paměť dvacátého století zůstávají nové architektonické dominanty v centru města a rodinné domky po stráních. Štěstěna Náchodu přála, když těsně před první válkou byla dostavěna chloubou města, divadlo. Z jeho balkonu oznámena 28. října 1918 samostatnost československého státu. Nadšeně přivítal Náchod prezidenta Osvoboditele T. G. Masaryka v červenci 1926. Mé mamince se podařilo dostat mě, malého chlapce, do první řady a prý se na mne pan prezident usmál.

Narodil jsem se na náchodském předměstí Plhov, mezi dělnými a družnými lidmi. Dělal většinou v Mautnerově textilce. Večer po práci vynesli židle před domy a besedovalo se. Nebyl rozhlas, natož televize. Po domácnostech se zpívalo, v zimě se dralo peří. My děti jsme čtaly mičudu, hrály si na honěnou a schovávanou, jindy se válčilo s Kašparáky nebo Babáky. Oni měli výhodu, protože házeli kameny shora, z kopce. Slavná byla jarní plhovská pouť. Ta radost, když jsem se dostal mezi kluky roztáčející kolotoč: Mohl jsem se zadarmo vozit.

Společenským střediskem Plhova bylo Tylovo divadlo... Z matčiny strany pocházím z rodu Štěpánů, natolik velkého a čilého, že v roce 1928 jenom Štěpánové stačili na zinscenování Šimáčkovy hry Jiný vzduch. Tehdy jich účinkovalo dvacet šest, v nových kulisách namalovaných malířem Adolfem Štěpánem, jenž také hru režíroval. Kolik návštěv jsem musel vykonat, abych stihl popřát všem strýcům a tetám...

Symbolické pro Náchod je, že hned v prvním roce dvacátého století byla dostavěna a otevřena budova reálky. Škola posílila ve městě vzdělanost i kulturní a společenský život. Díky činnosti profesorů i žáků. Kupříkladu prof. Viktor Jahn se věnoval hudbě, prof. Bedřich Profeld historii, prof. Miroslav Nesládek turistice. Roku 1909 vznikl Studentský spolek Bor pro Náchod a okolí. Založili jej vysokoškoláci z Náchoda a kladli si za cíl obohatit náchodský kulturní život prací s knihou, debatními večery, divadlem, zábavnými a sportovními akcemi. Roku 1938 se podařilo založit při Boru středoškolský odbor pro studenty vyšších tříd tehdy reálného gymnázia. Zmenšila se závislost na škole, vzrostla iniciativa mladých. Pořádány kulturní večírky, mikulášské zábavy, majáles, sportovní turnaje. Začal vycházet časopis náchodských studentů.

Abiturient gymnázia z roku 1927, spisovatel Egon Hostovský, líčí poměry na škole ještě chmurně. Abiturient z roku 1943, spisovatel Josef Škvorecký, zachycuje již atmosféru jinak. Ty tam jsou časy, kdy se zakazovalo žákům chodit na fotbal. Od konce třicátých let si byli profesori a studenti bližší, dokonce společně nacvičili několik divadelních představení. Sám ředitel Václav Vávra režíroval Šrámkův Měsíc nad řekou s žákyní Lubou Skořepovou v roli Slávky. Vzдор zákazům z vyšších míst pěstoval se jazz.

Společenské poměry v padesátých letech zhoršilo mimo jiné rušení spolků, tolik potřebných pro uspokojení zájmů lidí a k navazování přátelství. Opadala chuť k veřejné činnosti. Lidé se přimykali k osvědčeným hodnotám. V červnu 1951 uspořádala městská knihovna pro čtenáře na terase zámku besedu o Jiráskově dílo Na dvoře vévodském. Čekalo se kolem dvaceti návštěvníků, a sešlo se jich několik set. Následovaly zde večery poezie a kultura se na zámku zabydlela. V roce 1954, u příležitosti oslav sedmisetletého náchodského jubilea, bylo u zámecké aleje vystavěno přírodní divadlo. Prostředí, ale také program přilákal množství lidí. Na promítání Trnkových Starých pověstí českých a krátkého filmu o Náchodsku se dostavilo i za nepříznivého počasí 1500 diváků. Umění člověka potěší i utěší.

V areálu zámku se usídlilo muzeum a byla vybudována galerie výtvarného umění. Znamení čin. O vřelém vztahu Náchodčanů k umělecké tvorbě svědčí to, že koncem století existují v Náchodě dvě výstavní síně Státní galerie výtvarného umění a dvě soukromé. Návštěvníci vernisáží tvoří velkou rodinu – podobnou rodině hudební, pilně vytvářené od roku 1926 sdružením Komorní hudba. Že je v Náchodě milován zpěv, ukazuje činnost pěveckého sboru Hron, založeného už roku 1861.

Roku 1963 začaly po republice vznikat filmové kluby. Náchod nezůstal stranou. Členové klubu mohli vidět filmy, které se veřejně nepromítaly, v uzavřené společnosti se dalo otevřeněji mluvit. Součástí činnosti klubů byly i celostátní semináře – v roce 1983 byl jeden z nich uspořádán v Náchodě – za účasti filmových tvůrců pocházejících z města. Ne náhodou mnozí členové klubů pomáhali v roce 1989 zakládat občanská fóra. V Náchodě se tak dělo v bytě MUDr. Vítězslavy Dvořákové na Kamenici. Je zajímavé, že jde o byt, ve kterém prožil své mládí Josef Škvorecký.

Ze stoletého kalendáře probleskují četné tváře činnorodých lidí. Ze všech oblastí lidského konání. V duchu se k nim vracíme. Léto co léto trávil na své plhovské chatě knižní grafik Oldřich Hlavsa. V rodném Náchodě se vyučil typografem a svou tvorbou proslavil českou knihu po celém světě. Na Plhov jezdili za ním přední malíři, spisovatelé a nakladatelé. Marně byl lákán do zahraničí. Sedával s kamarády v kavárně U Beránka a pomáhal, kde se dalo. "Stále jsme dlužni svému domovu," vysvětloval mi.

Neúnavně se účastnila společenského dění a pěstovala osvětu ve svém "městě pod horami" spisovatelka Sida Volfová. Patřila k vážené rodině Šrůtků, vlastníci v rohu náměstí dům U Slovana. Nedočkavě jsme čekali na její divadelní kritiky v místním tisku, o každém účinkujícím se zmiňovala. Poprvé jsem se s ní setkal jako student v redakci týdeníku U nás. Oslovila mě a doprovodila k Plhovu, plna zájmu o mladou generaci. Ležela jí na srdci kontinuita náchodské kulturní činnosti.

Měl jsem štěstí být na gymnáziu žákem profesora Jiřího Propilka, muže útlé postavy, ale silného ducha. Jeho zaníceným přednáškám jsme pozorně naslouchali. Svým oblíbeným autorům – jako byl Neruda – neváhal věnovat delší čas, než určovaly školní osnovy. Chápu to: na tom co máme rádi, můžeme nejlíp demonstrovat své krédo. Jednou chtěl, abychom si přečetli Babičku Božena Němcové. Přečetl ji celou i

spolužák, jenž si obvykle dával od kamarádů vyprávět obsah. Faustovi, jak jsme Propilkovi říkali, tohle nemohl udělat. Jiří Propilek patřil ke kantorům, ke kterým se po celý život chodí pro radu a povzbuzení. Byl čestný a statečný. V letech 1951–1968 nesměl učit...

Doba zanechává v člověku různé dojmy. Podle jeho náтуры. Podle toho, co prožil. A každý lidský osud svědčí o velikosti žití i jeho pomíjivosti!

Jaroslav Suchý

Vzpomínky Martina Růžka na Červený Kostelec (1)

Snad každý kraj má rodáky, kteří svou prací a svým životem vtiskli do našich vzpomínek něco milého, důvěrného a my máme v srdci i kousek hrdosti nad tím, že ten, kterého všichni znají, je od nás, z našeho kraje. A tak nejen známí spisovatelé, hudebníci a výtvarníci, ale i další významní lidé se narodili v našem městě. Připomeňme si tentokrát významného české herce Martina Růžka, který se narodil v Červeném Kostelci 23. září 1918 a před pěti lety 18. prosince 1995 nás navždy opustil.

*Martin Růžek v Červeném Kostelci
se svým přítelem Jaroslavem Bohuslavským
a Annou Rusovou (foto Josef Rus)*

Jeho přání, aby byl ve svém rodném městě pohřben, se mu splnilo. Za početný doprovod občanů, spolužáků a přátel, ke kterým do Kostelce zajížděl, se s ním rozloučili starosta města, červenokostelečtí trubači a divadelníci. Z magnetofonového záznamu zazněl hřbitovem i Mistrův hlas v úryvku z básně Já lásku svoji vyznám do veršů o rodném kraji (od autorky tohoto článku – pozn. red.) z televizního pořadu Náš domov. Martin Růžek, čestný občan města Červený Kostelec, se po letech natrvalo vrátil do míst svého dětství. My, kteří jsme jej znali osobně, máme tak možnost zajít k jeho hrobu a zavzpomínat na jeho bohatý život.

Vždyť natočil přes 150 filmů a účinkoval v nespočetném množství divadelních her. Dětem nezapomenutelně předčítal Čapkovu pohádku o štěněti Dášence a svým milým hlasem provázel i Krakonošovy večerníčky. Velice si cenil možnosti stát na jevišti Národního divadla, jehož prkna jsou pro českého herce cílem uměleckého snažení, protože v duši cítí, že toto divadlo není jen scénou, ale i ukazatelem duchovní síly našeho národa.

V rozhovorech i ve svých dopisech nám Martin Růžek působivě přiblížil chvíle svého života. Svědectví o jeho vztahu k domovu poskytuje věrně vzpomínková mozaika z různých interview. Zachycuje atmosféru Červeného Kostelce a Náchodska, hlavně ve dvacátých letech, ale i zajímavosti z koloběhu všedních dnů. Text ponecháváme bez větších redakčních úprav, aby byla zachována jeho původnost. Návratnost některých motivů proto snad není na škodu.

Anna Rusová

Je to paradox, žil jsem ve svém rodném kraji necelých čtrnáct let, ale přesto se k němu znovu a rád vracím. Jan Neruda říkal, že šťastný je ten, kdo neztrácí lásky svého dětství. A jednou z nich je pro mne dodnes Červený Kostelec u Náchoda, šťastně zasazený do Jiráskova kraje, kde jsem vyrůstal. Byly to idylické doby. Stačilo vyběhnout za dům a na podzim na poli opékat brambory. V zimě mě zase maminka zabalila do novin – do novin to bylo dobré, hrály – navlékla na mě svetry a vypustila mě na kopec na lyže. Byla to tehdy jen prkénka, ale nám to nevadilo. Takových překrásných vzpomínek mám moc, a řeknu vám, že neznám člověka, který by na dětství, na domov rád nevzpomínal.

Mladá fronta 24. září 1983

Som rodák z Podkrkonošia, z Červeného Kostelce, z kraja ktorý dal českej kultúre Tol'ko veľkých ľudí! A tak si myslím, že musím byť tomu kraju vďačný, že niečo

kumštýrského vyklíčilo i vo mne. Keď si spomeniem, že som mal zo svojho domova skutočne iba pár kilomerov cez kopce k bratom Čapkovcom, že dokonca môj dedo bol poštmajstrom v dome, kde bývala Božena Němcová, a že já som niekoľkokrát videl v Hronove Aloisa Jiráska, pochopiteľne cez plot, pretože som nechcel starého pána rušiť, a že som stál v čestnom špalieri, keď prevážali jeho rakvu do Hronova, sú to i pre mňa dnes vlastne historické spomienky. Keď sa dívám okolo seba, vidím a uvedujem si, že východočeský kraj priniesol a v každom čase prináša svoju hrivnu do tej našej národnej kultúrnej pokladnice. I dnes. Je tam niečo, čo človeka formuje, už v mladosti, a možno ešte skôr, než sa narodí.

Nové slovo 12. října 1978

I když můj pobyt v Červeném Kostelci zabírá vlastně pouze jednu sedminu mého života, protože v mých deseti letech jsme se z Kostelce odstěhovali, všechny ty dojmy z dějství přežívají. Přežívají dodnes, trvale se vpíší do mé paměti. Nejlépe se to pozná, když člověk začne vzpomínat. Vždycky si nejdříve vzpomenu na útlé mládí. Byla to docela jiná doba, doba po první světové válce, každý čekal, jak bude nový život v republice pulzovat. Ne, nečekejte, že budu vyprávět o zklamání z vývoje událostí, vždyť jsem byl malý kluk a využíval jsem vše, co malé město takovému klukovi nabízí. Byla to doba klukovských her a radovánek, krásná doba dětství. Dnes, s odstupem času se mi zdá, že i ta roční období šla na ruku nám klukům, léto bylo léto, zima byla zima – a pořádná. Spousty sněhu. Ale třeba to bylo docela jinak, protože z dětství vždy zůstane v každém z nás jen ono krásné, z čeho pak čerpáme po celý život. Snad, ne určitě, proto bych přál všem těm dnešním človíčkům, aby měli krásné dětství. Podmínky k tomu mají lepší než měla naše generace, ale přeji jim, aby měli i takové rodiče, jako my, kteří si uvědomujeme neopakovatelnost a vážnost dětství pro další dlouhé roky života.

Pochodeň 6. října 1978

Víte, mládí, to není žádná zásluha; to prostě je; nikdo si je neudělá sám. Já jsem byl posedlý divadlem snad od kolébky. Neměl jsem jako dítě žádné touhy – být dnes tím a zítra něčím jiným. Nevím, kde se to ve mně vzalo, ale divadlo byl můj svět odmalička. Snad proto, že jsem jednou pod stromečkem našel loutkové divadlo se sádrovými pimprlaty – nebo snad že jsem hrozně rád četl různé napínavé příběhy a nechal si je v dětské bohaté fantazii odehrávat (a samozřejmě vždy byl hlavním hrdinou) – to všechno vedlo k tomu, že jsem svět kolem sebe viděl dramaticky. A když mi jednou bylo osm let a jedna teta mi dala k narozeninám čokoládu a já jsem ji zval na své loutkové představení, slíbil jsem jí tehdy, že pro ní jednou budu mít lóži v Národním divadle. Srdečně se smála, ale těsně před tím, než zemřela, v té lóži seděla. Nebyl jsem prorok, byl jsem fantasta. Šťastný fantasta. Myslím ale, že na té dávce fantazie mělo zásluhu prostředí, ve kterém jsem vyrůstal: v kouzelném podkrkonošském kraji, v Červeném Kostelci. Snad se mi to zdá, ale tenkrát, když bylo léto, tak bylo léto; když byla zima, tak byla zima pořádná. Zima se vším co k ní patřilo. Kdo dneska víte, jak píská meluzína za komínem, kdo víte, jak chutná rozběhnout se ze školy na zamrzlý rybník...

Kdybych měl říci, které období mám rád, musel bych doznat, že se léty můj názor měnil. Léto bylo pro mne samozřejmě – byla to doba všech klukovských her. Ale zimu jsem miloval. Právě pro její poezii. Víte, co to je, když jedete na saních tažených koníčkem, zabalen v kožíšinovém pytlí, takovou zimní úzkou proházenou cestou a sníh jiskří? Anebo – když v zimě utíkáte v neděli odpoledne na představení loutkového divadla, kde se hraje jeden z bestsellerů pana Kopeckého: Loupežníci na Chlumu nebo Doktor Faust?

V zimě také promítal v Kostelci pan drogist Hák ve výkladě reklamy, na které jsem se vydržel i ve velkém mrazu hodiny dívat. Chválil v nich prsní jedlové karamely, jakousi francovku a vonící koření – purpuru k vánočním svátkům. A tak jsem miloval zimu, protože pro všechny moje radosti toho měla připraveno dost a dost.

Sedmička 6. října 1978

Domnívám se, že každý už od narození v sobě nese něco, co uzpůsobuje jeho budoucí vztah ke společnosti, smysl pro určité povolání, pro určité zařazení v životě. Šťastný člověk je ten, kterému to v životě vyjde. Já jsem chtěl od malička být hercem. Od malička jsem pro to podvědomě dělal, co jsem mohl. Mým jediným přáním bylo tím hercem se stát. Protože jsem nic jiného neznal než divadlo, také mizely ostatní zájmy. Vůle dokáže hory přenášet.

Narodil jsem se v Červeném Kostelci v náchodském kraji – to je kraj písmáků, spisovatelů... Jeden můj dědeček byl tkadlec ve Rtyni. Když ho něco bolelo, chodil k panu doktorovi Čapkovi do Malých Svatoňovic. Druhý dědeček byl poštmistrem v Červeném Kostelci a měl poštu v domě, kde bydlela Božena Němcová. Na mě měl vedle rodičů vliv především můj rodný kraj. Může se pyšnit i velkou ochotnickou tradicí. Já sám jsem se poprvé s divadlem seznámil jako malý kluk, řekl bych jako frekventant mateřské školy, kde jsem hrál v jakési pohádce trpaslíka.

Když už jsem uměl číst a psát, hrával jsem loutkové divadlo, většinu her Matěje Kopeckého. Pilně jsem navštěvoval představení místních ochotníků a hostujících kočovných společností. A měl jsem také štěstí, že jsem byl účastníkem prvního představení Jiráskova Hronova. Hrál se Jiráskův Markýz Gero. Byl to zážitek na celý život.

Získal jsem tu také určitý vztah k filmu – díky kovbojkám s Tomem Mixem. V Červeném Kostelci se promítalo v tanečním sále "U Chrásků", kam zajíždělo pojízdné kino. A v Náchodě jsem pak v roce 1929 viděl velký český výpravňý film o knížeti Václavovi. A tak všechno, divadlo, film a celé prostředí kraje už v raném dětství mělo vliv při utváření mé povahy a vztahu k umění.

Haló rodina 3. dubna 1985

První role – byla to role hodného fousatého trpaslíka v pohádce, kterou jsem nacvičil coby frekventant mateřské školy v Červeném Kostelci někdy v roce 1923. Měl jsem červený kabátek a červené kalhotky se zlatými prýmkami, červené punčochy s vysokou červenou čepicí – bylo to přece v Červeném Kostelci.

Zápisník 26. června 1978

Obyčejně každý začíná své vyprávění od dětství. Je to myslím logické, protože mlhy vzpomínek se rozplývají nejnanežněji, když se zamýšlíme nad dětskými léty, která sice dávno, dávno uplynula, ale v lidském životě září nejjasněji. Měl jsem štěstí, že jsem se narodil v kraji, který na člověka působil citlivými jemnými doteky. V Podkrkonoší není příroda drsná, je to milý, líbezný koutek země, v němž leží Červený Kostelec.

Pamatuji si jej jako malé městečko pláteníků a tkalců, které mělo hezkou a silnou kulturní tradici. Hráli tam tři ochotnické spolky, což bylo na tehdejší dobu hodně, hodně se muzicírovalo, a školní výchova byla také zaměřena na hudbu a recitaci. V tom čilém kulturním ruchu jsem vystupoval s nadšením. Jestliže některý z kolegů přiznává, že ho v raném věku k divadlu nic netáhlo, já byl typ přesně opačný. Jako malý kluk jsem se strašně rád předváděl a převlékal a neúnavně šel "z role do role". Dokonce jsem už v té době zabrousil do charakterů. Hrál jsem doktora, a dodnes si vzpomínám, že hra nevzbuzovala napětí těžkým osudem pacientky, ale tím jak

dědeček v hledišti úzkostlivě gestikuloval, aby mi nespadly hodinky, které mi tehdy půjčil. Nespadly, a já si je dokonce stále uchovávám jako rodinnou památku i jako svou rekvizitu.

Pak se můj divadelní rozběh načas zastavil, protože jsem začal žít jako každý normální kluk v různých honičkách, rvačkách, rozbitých kolenech a oknech. Kromě toho jsem naprosto propadl biografu. Nejvíce se hrály grotesky, ale mně se ohromně líbil film jako takový. Chodil jsem na všechno. A tak jsem už jako dítě viděl filmy, kterým jsem nerozuměl, ale až daleko později jsem se nimi sešel jako s reprezentanty světové kinematografie. Byl to třeba slavný Kabinet doktora Caligariho nebo Muž z Aranů, nejznámější film Roberta Flahertyho, otce světového filmového dokumentu. Ale pro mou generaci to byl především Chaplin. Těžko bych vyprávěl, jak obrovský vklad přinesl mému mládí a samozřejmě i pozdější herecké práci, jak velký to byl objev. Komik, který vytvořil základní prstoklad humoru a geniálně jej mnohokrát proměnil, obsáhl ve svém herectví cosi všelidského, co lidi spojovalo, čemu se smáli i dospělí. Rodiče mi v návštěvě kina nebránili, a já se stále vidím, jak jsem nervózně čekal, až přijede pojízdný biograf, který měl kromě filmů ještě jedno lákadlo – reklamní potravinářské výrobky. Tak jsem nadšeně seděl, koukal na Chaplina a k tomu celý šťastný cucal kus margarínu Sana.

Do reálného gymnázia jsem začal chodit v Náchodě, a odtud byl skok do Hronova. Zažil jsem tam první ročník dnes známé divadelní přehlídky, která tehdy začínala v novém Jiráskově divadle. Všecko ještě vonělo barvami a čerstvým dřevem, a já jsem jednou na odpoledním představení poprvé usedl do opravdického hlediště. Ne v sokolovně nebo hospodském sálku, ale ve skutečném divadle. Hrála se Jiráskova hra Markýz Gero. (Ve své době to byl slavný kus, v Národním divadle hrál Gera Eduard Vojan.) Z představení si toho moc nepamatuji, ale pevně mi utkvěla dekorace, která počítala s představivostí diváka. Na jevišti byly sice zcela realistické břízky, ale po stranách visely temně červené závěsy s velikými zlatými střapci. Jeden z nich se stal osudným protagonistovi, který hrál zpupného Germána. Vešel s vojenskou přilbou, na níž se uchytil nejdříve střapec, potom už celý závěs, a když se povážlivě zakývala nejbližší břízka, herec se vrátil a ukázněně část dekorace z hlavy sundal. Diváci z prvních řad mu radili, jak na to.

Spisovatel Alois Jirásek byl pro nás velká osobnost. Všichni jsme ho znali, když do svého rodiště zajížděl, a jako studentík jsem se symbolicky účastnil jeho pohřbu. Čekali jsme ve špalíru až do večera, kdy přijede kondukt z Prahy, a mně to připadalo jako vznešené divadlo. V dálce se objevil slavnostní pietní průvod a do zvuků smuteční hudby zapadalo nad Hronovem velké červené slunce...

Květy 17. prosince 1989

Z výstřížkového archivu Divadelního ústavu v Praze vybral PhDr. František Černý, DrSc.

Machov

Území současného Machova zahrnuje někdejší obce Nízká Srbská, Machov, Machovská Lhota a Bělý, které (s výjimkou Bělého, situovaného do samostatného údolí) dnes již splynuly do jednoho sídelního celku.

Machov leží na česko-polské hranici, v území CHKO Broumovsko, v ochranném pásmu zdejších vodních zdrojů. Díky izolované poloze mimo průjezdní tahy hlavních komunikací se zde zachovala nedotčená architektura i okolní krajina.

*Machov s výhledem na Bor
(foto JAS AIR CZ spol. s r. o.)*

Datum založení Machova není známé. Machov se v písemných pramenech poprvé připomíná až k roku 1354, kdy byl v držení pánů z Adršpach. V souvislosti s vývojem nejbližšího okolí lze předpokládat, že byl založen na přelomu 13. a 14. století. Bohužel není známo kým – zřejmě ani nebyl vrchnostenským sídlem. V roce 1545 se stal součástí náchodského panství, které zde hraničilo se sousedním panstvím polického kláštera broumovských benediktinů.

Za povšimnutí zde dnes stojí lidová architektura – dřevěné roubené chalupy (roubený dům s kovárnou z roku 1799, v televizním filmu F. L. Věk byl prezentován jako Věkův rodný dům) i mohutné statky broumovského typu (protestantská, tzv. beranská fara ve Lhotě z roku 1813, v Bělém statek "selského generála", jednoho z hlavních vůdců selského povstání z roku 1775, Karla Dostála ze Lhoty). Můžeme obdivovat barokní mariánský sloup na náměstí, kostel sv. Václava postavený na místě původního dřevěného kostela s oddělenou zvonící, nebo prastarou Šrůtkovu lípu.

Machov je rozložen na dně malebné kotliny protkané potoky, jejichž jména svědčí o českém charakteru osídlení. Trnkava, Stekelnice, Třeslice, všechny se vlévají do Židovky, která ústí do řeky Metuje. Do tohoto údolí shlíží od jihu hraniční stolová hora Bor (860 m) s krásným vrcholovým skalním bludištěm a vyhlídkou na české straně, na východě tvoří horizont charakteristická dvouhrbá silueta polské Hejšoviny (911 m) s rozsáhlým skalním městem. Severní stranu údolí tvoří Lhotský a Machovský Šefel.

O Machovsku píše A. Jirásek ve své kronice U nás a v románu Skaláci, s Machovem je spjato i jméno člena světoznámého Českého kvarteta Otto Bergra, autora pedagogických prací Jaroslava Petra a kaplana, učitele, spisovatele, překladatele a buditele pátera Sigismunda Boušky. Zdejší přírodní krásy si oblíbil i akademický malíř Antonín Hudeček.

Vřelý vztah k Machovu měl historik V. V. Tomek, ve své době si Machovsko oblíbil i náš první prezident T. G. Masaryk, kterého sem přivedl Alois Jirásek.

Mnoho pověstí a folklorních podání z této lokality zachytili ve svých pracích Antonín Krtička Polický a J. Š. Kubín.

Machovsko patří do tzv. Českého koutku Kladského pomezí a vždy mělo silné vazby na české obyvatele dnešního polského pohraničí, od Stroužného po Pasterkov. V nejbližším sousedství je hora Hejšovina, dříve vděčný cíl nedělních výletů polických měšťanů, shlízející na kdysi české královské město Radkov, dnes polské družební město Machova.

Po celý rok je Machov vynikajícím východiskem i cílem pro turisty, křižovatkou mezinárodních pěších, lyžařských i cyklistických tras. Celoročně je zde v provozu pěší turistický přechod do Polska. Polská strana nabízí skalní partie, nádherné koupání v "zalewu" u Radkova i křesťanské poutní místo Vambeřice. Na české straně zvou Broumovské stěny s kouzelnými výhledy do broumovské kotliny nebo výlety do několika rázovitých samot v okolí Machova (Končiny, Závrchy, Sedmákovice, Řeřišný). Na své si tu pochopitelně přijdou i houbaři či pozorovatelé a znalci flory i fauny.

Vzácné druhy rostlin najdete na rašelinné louce v Řeřišném. Roste zde např. masožravá rosnatka okrouhlostá (*Drosera rotundifolia*) a jinde zase hořec, vstavače, plavuň vidlačka, lilie zlatohlavá, kokořík, upolín aj. Na svých toulkách uvidíte vysokou (jelení i srnčí) i černou zvěř i představitele vzácných druhů ptactva.

V zimě je kromě mnoha kilometrů udržovaných běžeckých stop v provozu vlek s upravovanou sjezdovkou. Zdejší skokanské můstky a závodní tratě jsou pravidelně dějištěm mnoha lyžařských závodů, včetně mistrovství republiky v severských disciplínách. Machov také dal v minulosti v tomto sportu našemu státu několik reprezentantů závodníků i významných činovníků.

Mezi pravidelné letní kulturní akce je možno zařadit mj. i country&folk festival "Machouskej kelímek" s účastí předních českých amatérských i profesionálních interpretů tohoto žánru.

Dnešní Machov je moderní obcí se značným kulturně historickým i přírodním potenciálem, hlásící se k tradicím i krásám tohoto kouzelného kraje.

Každý návštěvník zde pro sebe najde něco zajímavého. Obec a její okolí Vás určitě nezklamou.

Jiří Ducháč

Ještě ke Krajské výstavě v Červeném Kostelci roku 1899

*Krajská výstava 1899 v Červeném Kostelci - předvádění tříkolového motorového velocipedu Slávia, firmy Laurin a Klement z Mladé Boleslavi
Foto: Josef Turek*

Bohumil Dudek, místní učitel a kontrolor Občanské záložny, pověřený jednatelstvím výkonného výboru výstavy uvedl v předmluvě jediné publikace vydané k této výstavě¹, že posledních 25 let 19. století přineslo poznání, že "tkalcovina v rukou domácích porozkvetla provozujíc se po staročesku, solidně".

Městečko Červený Kostelec mělo v roce výstavy 4025 obyvatel a více než polovina těch, kteří byli v činném věku, pracovala v textilu. Bohužel právě je v důsledku ztráty zahraničních trhů zastihly odbytové problémy. Kosteletští textiláci, obchodníci, "hauzírníci", domácí tkalci, ale především tovární dělníci,

byli zaskočeni krizí, která přinášela nouzi a bídu, jak ji poznali jejich dědové a otcové v sedmdesátých letech 19. století.

V roce konání výstavy došlo v největší kostelecké textilce Leopolda Abelesa k dělnické stávce, vyvolané nezájmem továrníka řešit požadavky dělníků, jejichž čele stál tříčlenný stávkový výbore řízeným anarchisty.² Hned na počátku stávky došlo k propuštění 42 nejprůbojnějších rebelantů. Nedlouho potom byla sice stávka ukončena, ale požadavky dělníků byly splněny jen zčásti.

Ukončení stávky bylo uspíšeno nástupem nového, vídeňského vedení akciové společnosti - úředně 1. ledna 1900. Do kostelecké textilky si našel cestu nový kapitál, avšak zmíněných 42 dělníků již nikdo do práce nepřijal. Většina bývalých spolupracovníků, ale i Kosteletčanů vůbec nesla tuto skutečnost trpce a se smíšenými pocity. Krize v textilu pominula až po roce 1902.

Poznámka autora: Anarchisté, později také "neodvislí socialisté" či "kamarádi", byli ke konci devadesátých let 19. století v Červeném Kostelci příčinou politického boje, čímž narušili dříve poměrně klidnou hladinu společenského soužití malého městečka. Tak na příklad ještě před nešťastnou dělnickou stávkou u Abelesů v roce 1899, 26. února 1897 - v den voleb do říšského sněmu, napadl anarchisty vyprovokovaný dav dělníků radnici v Červeném Kostelci a domáhal se opakování volby. Dělnické bouře pak měly dozvuky u Krajského soudu v Hradci Králové. O významném postavení anarchistů, jejichž akce vyvolávali mezi obyvateli městečka napětí a nejistotu, svědčí upořádání celorakouské konference anarchistů dne 29.5. 1898 za Červeným Kostelcem.

Poznámky

1. Katalog Krajské výstavy v Červeném Kostelci v r. 1899. Hradec Králové, Výkonný výbor výstavy 1899, tiskem firmy Bratři Peřinové.
2. Štěpař, Josef: Od Leopolda Abelesa k porážce nacismu. Bavlňářství v Červeném Kostelci 1840 1945. Vlastní tisk 1997, zde str. 13, 14, 22, 23, 24, a 26. Exempláře tohoto vázaného tisku si lze vypůjčit v Městské knihovně v Červeném Kostelci či v Náchodě, dále v knihovně Textilního muzea TIBA v České Skalici.

Ke 120. výročí vzniku Čtenářské besedy v České Skalici

Řídící učitel Jan Poličanský (XXXX - 1903), výrazná osobnost českoskalického kulturního a občanského života: předseda pěveckého spolku Bendl, ředitel kúru, jednatel okrašlovacího spolku, dlouholetý člen výboru čtenářské besedy; člen výboru učitelské jednoty Komenský v Náchodě (Fotoarchív Muzea Boženy Němcové)

Nedávno uplynulo sto dvacet let od založení českoskalického spolku Čtenářská beseda Božena Němcová.¹ Spolek vznikl na podzim roku 1879 díky aktivitě několika místních občanů, kterým se podařilo k 17. říjnu, datu ustavující schůze, shromáždit celkem sedmnáct zájemců o členství.²

První schůze vznikající besedy se odehrávaly v zasedací síni městské radnice na náměstí v České Skalici, dále se však členové spolku scházeli v domě č. 19 na náměstí, kde se nacházel hostinec Vilemíny Pitašové "U Zeleného stromu". V jeho místnostech setrvala beseda po celou dobu své existence, přestože se majitelé (a s nimi také jména podniku) měnili. Po několikaletém období za

hostinské Steidlerové³, kdy se ještě název udržel, se z hostince stal "Hotel Hronek" (jeho majitel Antonín Hronek byl současně aktivním členem spolku) a v posledních letech činnosti besedy "Hotel Benda".⁴

Za hlavní cíl svého konání si ve stanovách členové besedy vytkli *"přispívati k společenskému vzdělání občanstva Česko Skalického a státi se střediskem společenských zábav, ducha i mrav občanstva ušlechťujících"*. Jako prostředky vedoucí k tomuto cíli zde byly vedle spolkové místnosti uvedeny knihovna, časopisy a "přiměřené zábavy", na jejichž charakteristiku dojde později.⁵

Duchem činnorodého dění okolo spolku byl kaplan místního kostela Václav Šrám, první jednatel a současně pokladník besedy. Byl prvním z řady jednatelů, kteří organizačně zajišťovali její chod a kontakt s okolním světem a měli velký podíl na přípravě všech spolkových akcí. V neposlední řadě také pořizovali zápisy ze schůzí, jež jsou dnes nejdůležitějším pramenem pro zkoumání činnosti spolku.⁶

V průběhu roku 1881 se Václav Šrám kvůli pracovnímu zaneprázdnění vzdal své funkce jednatele, v níž po něm pokračoval Josef Failhaber, účetní na parní pile, následován po roce učitelem Josefem Chládkem.

Prvním předsedou besedy se stal Karel Přepechal, majitel domu v České Skalici, dalšími zakládajícími členy výboru byli aklamací zvoleni lékař MUDr. J. Viček, ředitel továrny Jindřich Böhm, obchodník Hynek Bíl a c. k. auskultant Bakovský.⁷ Na vzniku spolku se podílel i řídící učitel na odpočinku Josef Kolisko, jehož osoba v sobě nesla kontinuitu s obdobím kulturního věhlasu České Skalice ve čtyřicátých letech 19. století. On sám se na tomto rozkvětu podílel cílevědomým budováním školní knihovny, publikováním ve významných českých novinách, propagací literatury a účastí na organizaci řady dalších kulturních aktivit.⁸

Osazenstvo výboru se však záhy proměnilo, neboť někteří "otcové zakladatelé" odstoupili a na jejich místa přišli noví lidé. Vedle Koliska, jenž po založení spolku ustupuje do pozadí, se už v únoru 1880 z neznámých důvodů vzdali svých funkcí i členství ve spolku K. Přepechal a MUDr. J. Viček. Novým předsedou se tehdy stal "inženýr" Hynek Šiška a po něm na delší dobu českoskalický advokát JUDr. Valerius Hübschmann,.

Jak naznačují předchozí řádky, spolek byl řízen výborem, voleným každoročními valnými hromadami na období jednoho roku. Výbor byl sedmičlenný a sestával z předsedy a šesti dalších členů - místopředsedy, jednatele, knihovníka, pokladníka, správce domu a člena výboru bez portfeje.⁹

Stavebním kamenem výdajových položek spolku bylo odebírání novin a časopisů. Na to "musely" být vždy peníze. Větší část členské základny by totiž jen stěží našla volné prostředky na značné množství předplácených titulů a ti, kteří si to mohli dovolit, by jistě počet periodik předplácených pro vlastní potřebu mohli považovat za zbytečné utrácení. K seznamu objednaného tisku, podobně jako k dalším tématům, se mohli členové besedy vyjádřit na valné hromadě, poslední slovo ve výběru měl však výbor.

Rovněž výběr nových knih měli na starosti členové výboru v čele s knihovníkem, a to z nabídek publikovaných v časopisech, novinách nebo ze seznamů zasílaných přímo z nakladatelství. Knihy však byly nakupovány jen v té míře, nakolik zbývaly peníze ve spolkové pokladně po zaplacení všech nutných výdajů spojených se zmíněným předplatným a uhrazení všech dalších provozních výdajů. Příjmy přitom besedě plynuly pouze z členských příspěvků, které byly jejím takřka výhradním zdrojem financí. Jiných možností jak získat peníze mnoho nebylo, neboť platné spolkové právo nedovolovalo těmto organizacím vydělávat svými aktivitami peníze na jiné než dobročinné účely. Charakter činnosti čtenářského spolku směřující v první řadě dovnitř - k rozšiřování knihovny a četbě novin a časopisů - ale stejně prakticky neumožňoval získávání peněz veřejnou činností.

Knihy se půjčovaly ve spolkové místnosti, kde stály skříně s knihami a svázanými časopisy, stoly a židle. Prostory byly vyzdobeny portréty významných českých spisovatelů a později také soškami historických osobností, např. Jana Husa či Jana Žižky. Půjčovní hodiny se postupně soustředily do úterního večera a sobotního odpoledne. Tehdy si řádně platící členové mohli vyzvednout knihy nebo svázané časopisy k zapůjčení domů podle výběru z tištěného seznamu knih, který obdržel zdarma každý člen spolku.

V besední místnosti byl také vyvěšen soupis docházejících časopisů a novin, jež byly k dispozici zavěšené na dřevěných rámech. K nahlédnutí byly jen pro členy čtenářské besedy a jen prezenčně, obě zásady však byly hlavně zpočátku často porušovány.

Pokud jde o další "*přiměřené zábavy*", představovaly je především hudební a literární večery s recitací a přednáškami o českých básnících a spisovatelích. Je třeba zmínit, že tyto akce byly především v počátcích činnosti přístupné většinou pouze členům spolku. Naopak s možností přivést si s sebou doprovod, popřípadě hosty, se počítalo při setkáních jiného typu, a to v rámci výletů a tzv. domácích zábav, kde se v této jinak výhradně pánské společnosti počítalo s tím, že "*zde i dámy by přístup měly*". Pochopitelně, neboť pánové chtěli tančit...

Mezi aktivitami členů nesmí být zapomenuta tzv. matiční pokladnička, do níž přispívali návštěvníci besedy průběžně během roku. Byla to jakási celoroční sbírka na podporu českého menšinového školství a českých spolků v německých oblastech Čech, Moravy, Slezska a ve Vídni. Vybíralo se však také na slovenské obrozenecké spolky a noviny nebo na vánoční nadílku chudým dětem a na další podpůrné účely.

Počet členů i jejich ochota angažovat se ovšem v různých obdobích značně kolísaly. Se snížením početního stavu členstva besedy a s poklesem osobní iniciativy jejího

opotřebovaného vedení nastaly ke konci devadesátých let pro spolek také časy méně slavné, i neslavné. Další učitel ve funkci jednatele, Jan Drahorád, vyjádřil svůj názor při svém kritickém hodnocení činnosti spolku na valné hromadě v roce 1897 lakonicky: *"Stav, ve kterém se naše Čtenářská beseda v nynější době nalézá, dá se vyznačiti jedním slovem naše místní poměry trefně osvětlujícím a to je smutné sloveso: Klesáme!"* Příčiny viděl v neúčasti členů na spolkových akcích, dále ve snižování jejich celkového počtu, následkem čehož se nedostávalo financí potřebných na pořádání *"poučně-zábavných večerů"*.

Zdaleka však ještě nešlo o konec spolku. Potřeboval se jen znovu nadechnout a objevit mezi členy nové lidi, kteří by do stále méně podnětného prostředí přinesli čerstvý vítr. A to se v dalších letech podařilo, mimo jiné za pomoci opakovaných veřejných výzev ke vstupování do čtenářské besedy. Tehdy se podařilo získat nové členy jak do řad čtenářů, tak posléze k činnosti ve výboru.

V dalších letech proto mohl spolek rozšířit knihovnu a uspořádat řadu kulturních akcí, veřejností hojně navštívených. Na slavnostní valné hromadě ke třicátému výročí založení spolku - v lednu 1910 - byly proto pocity tehdejšího jednatele besedy, učitele Františka Kolaříka, mnohem optimističtější: *"Dnes má beseda ne-li vážnější, tož alespoň stejně důležitý úkol, jako před třiceti lety. Práci! - Šířiti dobrou četbu a podporovati českou literaturu - nejen belletrii, nýbrž také vědeckou literaturu, národohospodářskou, sociální aj... Mějme jen jasný cíl a nebude nesnadno nalézt cestu k němu, mějme jen velký, svatý cíl a nebude obtížno a trpko překonávati překážky."*

S rozvojem veřejných knihoven a čítáren však vliv čtenářských besed klesal a jejich role kulturních center ustupovala stále více do pozadí. V období první československé republiky k tomu navíc přispěla nová vlna zakládání spolků, čímž se určité množství lidí ochotných angažovat se ve spolkovém životě rozprostřelo po mnoha organizacích. Roli, kterou seřávaly čtenářské spolky v "mimoknihovenských" aktivitách, např. v pořádání literárních přednášek, popularizaci literatury nebo besedách se spisovateli, často přebíraly dobře organizované a specializované odbory Sokola - tak tomu bylo i v České Skalici. Následná léta německé okupace nezávislým občanským aktivitám příliš nepřála a krátké období před únorem 1948 už prostor k významnějším počínům nedávalo.

O vývoji uvnitř českoskalického čtenářského spolku v tomto období mnoho nevíme, počet dokladů je oproti období staršímu podstatně skromnější. Dojem, že aktivita spolku tehdy výrazně ochabla, je tímto faktem jen umocněn. Čtenářská beseda Božena Němcová ovšem každopádně určitou činnost vykazovala až do konce své existence. Svědčí o tom mimo jiné dochované zprávy z valných hromad a kusé informace v novinách. Činnost spolku spočívala v udržování poněkud skromnější knihovny a pravděpodobně stále i v odeírání novin a časopisů.

Řízený zánik spolků a dalších aktivit občanského charakteru v roce 1948 vyměřil čtenářské besedě jen několik týdnů života. Beseda byla vyzvána k rozpuštění a předání své knihovny městské veřejné knihovně. Valná hromada konaná 4. dubna 1948 pod vedením MUDr. Jana Richtera, dlouholetého předsedy spolku, tak pod tíhou bezvýchodné situace učinila.¹⁰ S posledními představiteli besedy zmizely bohužel i její vlastní písemnosti z pozdějších období (pokud je ovšem nezabavili a poté nezničili iniciátoři rozpuštění spolku z řad KSČ) a dosud se je nepodařilo objevit.

Ne všechny doklady o činnosti spolku měly naštěstí stejný osud. Dokumenty, jež byly zachovány, ilustrují letitou snahu několika generací českoskalických milovníků četby,

jejichž cesta za literaturou a za kulturou vůbec započala v místní čtenářské besedě před sto dvaceti lety.

Poznámky

1. Přívlastek "Božena Němcová" si Čtenářská beseda v České Skalici přidala až se změnou stanov v r. 1911, viz Státní okresní archiv Náchod (dále SOkA Náchod), Okresní úřad Náchod, Rejstřík spolků 1885-1948, oddíl 4 - Jiné spolky, č. 93, složka Čtenářská beseda "Božena Němcová", v České Skalici, dále Státní archiv Praha (dále SÚA Praha), Zemský úřad Praha 1911, 8A, kmen. č. 691, značka XI/160/m-2.
2. Pro tento článek jsem čerpal především z dvou spolkových knih zápisů ze schůzí, uložených v SOkA Náchod, Čtenářská beseda "Božena Němcová" v České Skalici, kniha č.1, Záписы ze schůzí z let 1879 - 1897, a v Muzeu Boženy Němcové v České Skalici, Záписы ze schůzí z let 1898 - 1911. Na případné další důležité prameny odkazuje na příslušném místě.
3. Jméno má v pramenech rozkolísanou podobu, kromě německé "Steidlerová" se častěji objevují zčeštěné tvary "Štajdlerová" a také "Šteidlerová".
4. Obchodní jméno firmy "Hotel Benda" je opět po restituci obnoveno, ačkoliv na domě č.19 na náměstí zůstal zachován nápis "Formanská hospoda" z období před rokem 1989.
5. Stanovy z roku 1879 viz SOkA Náchod, Okresní úřad Náchod, Stanovy spolků - sbírka z let 1868 - 1910, kart. 73 a, inv. č. 277, stanovy Čtenářské besedy v České Skalici, a dále SÚA Praha, České místopředsedství 1856 - 1883, sign. 30/6/7491.
6. Pokud jde o P. Václava Šráma, jeho profil osobnosti širšího rozhledu dokresluje pohled do do jeho práce Okres českoskalický, vydané v roce 1882. Pokusil se v ní o stručný kulturně-historický, etnografický, přírodovědný a správní popis Českoskalicka.
7. C.k. auskultant byla nižší hodnost u soudu, v tomto případě u Okresního soudu v České Skalici, který zde byl zřízen roku 1876.
8. Květenký, V.: Z dějin obrozenské knihovny v České Skalici, Práce Musea v Hradci Králové, série B: Vědy společenské, sv. 6, Hradec Králové 1964, str. 3 - 45. Tato studie je věnována z valné části Kolískově buditecké práci v České Skalici, ale pojednává i o českoskalickém obrozeneckém životě vůbec.
9. V roce 1911 byl při změně stanov změněn počet členů výboru na devět, přitom došlo k částečné modifikaci i u některých dalších bodů, viz odkaz na prameny v pozn. 1.
10. SÚA Praha, Zemský úřad Praha 1948, I-6, kmen. č. 1864, značka IV/1/k.

Roman Horký

Inspirace folklorem v dramatických báchorkách Aloise Jiráska

Věnceslav Černý: *Turov. Od kladského pomezí*, roč. 6, 1928 - 29, str. 16.

V letošním a příštím roce vzpomeneme dvou významných výročí Aloise Jiráska. Letos uplyne sedmdesát let od jeho úmrtí, v roce následujícím 150 let od jeho narození. Hronovské občanské sdružení KRUH, které se zabývá organizací kulturních akcí ve městě, chystá k těmto příležitostem sérii akcí, pozadu jistě nezůstane Společnost Aloise Jiráska, Ústav pro českou a světovou literaturu, případně další organizace. Tyto oslavy budou zřejmě rozsáhlé a monumentální, a tak by se snadno mohlo stát, že zastíní dvě další jiráskovská jubilea, která spadají do roku 2000. Je to devadesáté výročí pražské premiéry dramatu *Pan Johanes*¹ (16. února 1910) a pětadevadesáté výročí premiéry *Lucerny* (17. listopadu 1905).

Odborníci shledávají mezi jednotlivými složkami struktur těchto alegorických dramát velké množství paralel, ať už se jedná o rovinu tematickou, ideovou, či rovinu postav, obě hry také pojí tzv. Předehra, úvod k pohádkové hře, který Jirásek načrtl už roku 1893. Ten se původně vztahoval k *Lucerně*, protože byl spojen s motivem nezvyklého robotního závazku starat se panstvu o světlo. Jirásek se však nakonec této expozici při psaní *Lucerny* vyhnul a použil ji až v *Panu Johanesovi*. Obě hry jsou dramatické pohádky, a protože pohádka je svým původem útvar lidové slovesnosti, pokusme se nyní vysledovat, jestli a jak do obou divadelních her folklorní svět vstupuje.

Pohádky a pověsti jakožto útvary lidové slovesnosti jsou spjaty s mytologickými představami našich předků o tajemných a nevysvětlitelných silách ovlivňujících přírodní a společenské procesy. Proto se v těchto dvou folklorních útvarech prolíná svět reálný s fantastickým, střetávají se síly pozemské a iracionální a dochází k nejfantastičtějším dějům. To všechno lze v obou Jiráskových dramatech nalézt.

V obou hrách je zmiňována svatojánská noc, spjatá s mnohými lidovými zvyky a pověrami. V této nejmagičtější noci celého roku vyvěrají podle lidových pověr na povrch magické síly země. V *Lucerně* hovoří o svatojánské noci babička v souvislosti s lípou a říká, že tehdy může člověk porozumět šumění lipového listí. Co se týče *Pana Johanesa*, je do svatojánské noci zasazen děj celé hry a hned v úvodu si dva duchové vyprávějí o tom, že právě v tuto noc je možno v zemi objevit poklady, které jsou jinak lidskému zraku skryté.

Různé pověry se vztahovaly k rostlinám, zvláště pak k těm, jež byly natrhány v předvečer svátku sv. Jana. Používaly se v lidovém léčitelství a také ze z nich pletly věnce nebo vázaly kytice, které se věšely nad dveře, aby chránily před zlými mocnostmi. Mezi těmito zázračnými bylinami býval i černobýl,² zmiňovaný v obou hrách. Hanička v *Lucerně* ho nosí za pasem, aby ji chránil před vodníky, v *Panu Johanesovi* o něm říká babička kořenářka Zuzance, že je ochrání před *Panem Johanesem*.

Ve folklorním světě se po dlouhá staletí ústně předávala různá proroctví, která lidé vyhledávali zvláště v těžkých dobách válek, neúrody, epidemií. Tehdy v těchto proroctvích hledali útěchu a naději v lepší budoucnost. V *Lucerně* se mlynář, když

přidává zápisky ke staré kronice, vyptává babičky na Sibylino proroctví,³ týkající se velké války s národem z půlnoční strany. Babička odpovídá, že to bude krutá válka, ale nakonec, v nejtěžší chvíli, přijede od Blaníku vojsko vedené svatým Václavem na bílém koni. Také v Panu Johannesovi je zmíněno svaté vojsko, které dřímá v hoře a čeká na svůj čas, tou horou je tady však Turov. A v Panu Johannesovi se o rytířích pouze nehovoří, oni v kritické chvíli skutečně vyrážejí z nitra hory, aby zachránili princeznu Kačenku, symbol národa, který byl ohrožen.

Velkou příležitost čerpat z folklorního prostředí měl Jirásek v rovině postav. Nadpřirozenými bytostmi, které vstupovaly do světa lidí, se to v obou hrách jen hemží. V Panu Johannesovi jsou to duchové, ale hlavně protagonista hry, Krakonoš neboli Pan Johannes. Je to mocný horský démon, který podobně jako démoni antické mytologie brává na sebe lidskou nebo zvířecí podobu a někdy lidem pomáhá, jindy škodí. V uvedené hře, jak víme, je to postava jednoznačně záporná.

Lucerna je pověstná svými vodníky, přičemž stojí za uvedení, že vodník je nejčastější nadpřirozenou postavou lidových vyprávění, zjevující se jako šedivý mužík v zeleném nebo červeném kabátku s mokrým, kapajícím šosem. Může na sebe brát různé podoby kromě holubice. I jeho vztah k lidem je ambivalentní. Je však známo, že oba vodníci z Lucerny, jak Ivan, tak Michal, k lidem příliš kladný vztah nemají - až na Michalovo zalíbení v Haničce. Z postav lidem nepřátelských se v Lucerně zmiňuje ještě Hejkal, o němž si v lese vyprávějí vystrašení šumaři. Hejkal je divý muž, který hýká, řičí a vyje po lesích. Jirásek ho ústy šumaře Zimy popisuje jako vousatého, vlasatého, mechem obrostlého muže, který má na hlavě kapradí a oči jako v houštině.

V Lucerně se však objevují i bytosti dobré. Ve čtvrtém výstupu prvního dějství nese babička jídlo hospodářčkoví, jenž patří mezi ochránce domovů. Říkává se mu také domácníček. Vypadá jako skřítek. Podle lidových vyprávění bydlíval pod pecí nebo pod prahem a přinášel prý do domu štěstí. Když se někomu dobře vedlo, vysvětlovali si to lidé tím, že má v domě hospodářčka.

Při výběru reprezentantů světa lidí Jirásek opět využil svou znalost typologie postav lidové tradice. Kubeček a Čemerka z Pana Johanesa jsou jeden švec a druhý krejčí, Zajíček z Lucerny je učitelský mládenec. Všechna tato povolání měla na vesnici velmi nízkou společenskou prestiž, z toho důvodu to byly tradičně komické figurky. Bázliví, upovídání, rádi se dělali chytrými, byli nositeli drobných lidských slabostí. Jejich protiklady jsou v obou hrách muži proší vojnu, v Panu Johannesovi salakvarda, v Lucerně vysloužilý voják Braha. Voják je jedna z nejčastějších postav folklorních vyprávění. Lidový kolektiv si ho vážil, uznával ho a typologicky využíval. Jeho základními vlastnostmi jsou odvaha, pevnost, stálost - ty tvoří jeho typologický obrys.

Také postava mlynáře má vysokou společenskou prestiž. Mlynáři patřili v sociálním rozrůznění vesnice mezi bohaté (proto byli v lidových podáních mnohdy podezříváni z nečistých spolků s nadpřirozenými bytostmi), mívali často různá privilegia, např. byli částečně svobodní jako právě Libor v Lucerně. O mlynářích se často hovořilo jako o písmácích (již padla zmínka o tom, že Libor měl starou kroniku a připisoval k ní dávná proroctví). Mlýn byl shromaždištěm různých lidí - přicházeli pro mletí, často čekali, a tak si povídali, vyprávěli, diskutovali, což rozšiřovalo mlynářům obzor. Kdo pocházel ze mlýna, býval chytrý, vzdělaný, znal mnoho lidových tradic.

V Panu Johannesovi se objevuje další postava z mlynářského prostředí - krajánek. Je to světem protřelý chlapík, který zná víc než lidé z jeho okolí, umí zaklínat i duchy, je

nebojácný, stejně jako mlynář Libor z Lucerny. Také babičky kořenářky z obou her zcela patří do folklorního světa.

Na závěr nelze zapomenout na důležitou postavu z Pana Johanesa - studenta Tomáše, který je obdobou středověkého vaganta. Cestoval hodně po světě, leccos zažil, v cizině poznal zajatou princeznu Kačenku, jejíž zemi porazila nepřátelská armáda. Princezně se však podaří ze zajetí uprchnout a právě Tomáš s pomocí dalších ji pomáhá ukryt, aby se v budoucnu mohla chopit žezla a usednout na trůn. Tento Tomáš by mohl být pohádkovým princem, v lidové tradici však student často představuje příslib lepší budoucnosti, a tento úkol jistě plní i zde.

Také motiv zachránění Haničky v lípě, která se otevře, aby ji ukryla před panskými dráby, vznikl pod vlivem lidových vyprávění. Postavy těchto vyprávění se neukrývaly jenom v dutině stromu, jak je tomu v Lucerně, ale často tak, že strom sklonil větve a pronásledovaného zakryl. Jindy se strom snížil, aby pronásledovaný mohl vlézt do koruny, a pak hned zase narostl do své původní výšky.

Na závěr je třeba uvést ještě jeden důležitý znak, charakteristický ne už pro lidovou slovesnost obecně, ale pro jeden z jejích útvarů - pohádku. Je to šťastné zakončení obou dramatických báchorek. Šťastný konec k pohádce neoddělitelně patří, vždyť folklorní pohádka vyjadřuje přesvědčení lidového společenství, vyvěrající z jeho věkovité životní zkušenosti, moudrosti, smyslu pro spravedlnost a pevné víry v tuto spravedlnost. Statečnost, přemáhání překážek a vytrvání ve zkouškách musí být podle lidového morálního kodexu nakonec odměněny. A tak v pohádce vítězí láska nad nenávistí, pravda nad lží a dobro nad zlem.

Tato vyhraněná polarita dobra a zla, stejně jako všechny ostatní výše zmíněné prostředky folklorních vyprávění svědčí o Jiráskově důkladné (a je známo, že velmi rané) znalosti těchto příběhů. Zároveň tu znovu osvědčil svou zálibu v mýtu, který je předobrazem většiny lidových vyprávění. Nejlepším projevem této záliby pak jsou jeho Staré pověsti české.

Poznámky

1. Pražská premiéra Pana Johanesa nebyla prvním uvedením této hry na jevišti. K tomu došlo už 12. prosince 1909 v Divadle Královského města Plzně.
2. Černobýl - druh pelyňku, rumištní bylina s šedavými drobnými květy a nenápadnými, velmi aromatickými lístky.
3. O Sybiliných, ale i jiných proroctvích srov. Jirásek, A.: Staré pověsti české. Kapitola Ze starobylých proroctví.

Použitá literatura

- Jirásek, A.: Pan Johannes. Divadelní hry III. (M. D. Rettigová - Lucerna - Samota - Pan Johannes). Praha, J. Otto 1934.
- Janáčková, J.: Alois Jirásek. Praha, Melantrich 1987.
- Koudelková, E.: Literární ztvárnění lidových pověstí z Náchodska. Boskovice, Albert 1999.
- Sborník společnosti Aloise Jiráska I, II, III. Praha, Společnost Aloise Jiráska 1995, 1996, 1998.

Eva Koudelková

Klub bratří Čapků v Trutnově

Odhalení pomníku bratří Čapků v Praze, Klub bratří Čapků Trutnov (foto Martin Šidlák, 1995).

Klub bratří Čapků v Trutnově vznikl v roce 1982. Byl založen několika členy Společnosti bratří Čapků z Trutnova, Malých Svatoňovic a Úpice. Do konce téhož roku se rozrostl do počtu kolem sedmdesáti členů, po vzniku Klubu přátel bratří Čapků v Úpici se však počet členů snížil. Nyní jich je kolem čtyřiceti. Předsedkyní klubu byla zvolena Eva Šidláková, jejíž otec byl jedním ze zakládajících členů SBČ v Praze.

V průběhu let přijelo do Trutnova mnoho osobností SBČ, mezi nimi herci a spisovatelé, kteří přednášeli o svých knihách, besedovali s námi, odpovídali na naše dotazy. Naši členové připravili několik programů k výročním obou bratří, nechyběly večery s promítáním diapozitivů k cestám Karla Čapka. Organizujeme zájezdy na divadelní představení, koncerty, výstavy a výlety. V prvních deseti letech byla naše činnost velmi aktivní, později jsme z důvodů finančních museli počet akcí a zájezdů omezit.

Na naši první členskou schůzi v roce 1982 jsme pozvali tehdejšího předsedu SBČ JUDr. Krčmu, aby nám dodal energii do další práce a přislíbil podporu pražského centra. Vlastimil Fišar, další předseda SBČ, pilný, obětavý člověk, organizátor překypující nápady, u nás opakovaně přednášel, organizoval oslavy v Malých Svatoňovicích, a podporoval naši odbočku. Hlavně jeho zásluhou byla klubu a její předsedkyni udělena pamětní medaile ke 100. výročí narození Karla Čapka. Fišar k nám později spolu s Danielou Kolářovou přivezl pořad Úsměvný Karel Čapek, pak účinkoval s Alešem Kříčkou v pořadu o Josefu Čapkovi a s Hanou Kofránkovou a Alešem Fettersem v pásmu Bajky a podpovídky. S Danielou Kolářovou a Jaroslavem Slavíkem zahajoval rovněž výstavu ke 40. výročí SBČ.

Radost nám udělalo setkání s prof. Františkem Černým, spojeným nejen s Čapky, ale úzce i s naším krajem, kde se narodil a chodil do školy. Poslouchali jsme jej se zatajeným dechem včetně vyprávění o knize Putování se starými pohlednicemi z Hradce Králové do hor.

V těchto dnech v očekáváme Trutnově nově zvoleného předsedu SBČ Josefa Protivu, kterého známe z mnoha pořadů, které pro společnost připravuje.

Prvním přednášejícím v pořadu připraveném pro náš klub byl František Nepil. Přijela i Marie Kubátová. Velmi jsme ocenili přednášky doc. Eduarda Hofmana, který po tři roky nechyběl při promítání filmů pro děti, jimž vyprávěl odpoledne, a večer se věnoval dospělým. Při klavírním koncertu vyprávěl o Karlu Čapkovi a hudbě prof. Ilja Hurník. O Josefu Čapkovi přednášel Jaroslav Slavík, který nás poté provedl po Vyšehradě i vilou bratří Čapků.

Přednášela nám i MUDr. Šrámková se Zorou Jirákovou a Josefem Kettnerem. Se Zahradníkovým rokem přijela Milena Steinmasslová a Otomar Krejča ml., Roman Hemala pak s Povídkami z jedné a druhé kapsy. Aleš Fetter s pořadem Karel Čapek a Fráňa Šrámek a Devatero pohádkami, paní Chinová s Karlem Čapkem a Japonskem a Karel Pech s Verši ze zásuvky.

Do Trutnova jsme pozvali mnoho spisovatelů a ti nám poté svými pořady a přednáškami udělali mnoho radosti. V této souvislosti zmiňme alespoň Marii Šulcovou, Ilonu Borskou, Ladislava Vacinu a Pavla Taussiga.

Vyslechli jsme literární pořad žáků Gymnázia v Trutnově a s redaktorkou Českého rozhlasu v Hradci Králové Hanou Sirakovou byla připravena rozhlasová relace o našem klubu pro pořad Okno dokořán.

Ve spolupráci s Muzeem bratří Čapků v Malých Svatoňovicích jsme uspořádali výstavu Literární dílo Karla Čapka u nás a ve světě (knihy a překlady) a výstavu novinářských článků.

Navštěvovali jsme filmová představení s čapkovskou tematikou, shlédli jsme i řadu Čapkových her v Pardubicích, Hradci Králové, Trutnově a Malých Svatoňovicích, včetně pořadu S Čapky po Evropě, a vzpomínkové večery na Františka Langeru a Olgu Scheinpflugovou.

S klubem také cestujeme. Byli jsme v západních Čechách (Chýše, Žlutice, Manětín), kde nás prováděla Marie Šulcová. V Sobotce se nám v Muzeu Fráni Šrámka pro změnu věnovala Marie Hejnová a vyprávěla nám o Šrámkově vztahu ke Karlu Čapkovi. Po jižních Čechách s námi cestovala Františka Kovandová z Tábora. V Brně se nám věnoval dr. Hájek z Moravského zemského muzea. Opakovaně jsme navštívili Českou Skalici a Muzeum Boženy Němcové, nezapomněli jsme na Babiččino údolí a na Žernov, kde se vždy zastavujeme u Josefa Čapka. Na Strži jsme se byli podívat naposledy při jejím znovuotevření jako jedni z prvních návštěvníků. Prvenství máme také při otevření zámku v Troji. V Lánech jsme položili kytici ke hrobu Tomáše Masaryka.

Každým rokem jezdíme na výlety po horách. V Brendách jsme prošli s Theodorem Lokvencem Cestu bratří Čapků, zavítali jsme do Javořích hor u Broumova. Každým rokem nám patří i první říjnová neděle v Krkonoších.

Krátce připomenu ještě další naše akce. Sté výročí narození Karla Čapka připomněla konference v Hradci Králové, na které přednášel prof. Oleg Malevič. Odvezli jsme jej do Trutnova, kde jeho přednáška zahájila oslavy i u nás. V předpremiéře zde byl promítnut nový film Člověk proti zkáze. Při příležitosti oslav byla také vydána publikace Aleše Fetterse Krajem devatera pohádek a náš klub vydal pamětní list.

V roce 1992 jsme oslavili desetileté výročí naší činnosti. Naší výroční schůze se zúčastnili prof. Černý, dr. Slavík, Karel Scheinpflug, Karel Pech, dr. Veliško Todorov z Bulharska a Josef Čapek. K našemu jubileu jsme z příspěvků umělců a členů SBČ sestavili publikaci Střípky vzpomínek na bratry Čapky.

O rok později jsem se účastnili odhalení desky Josefu Čapkovi ve Vrchlabí, v roce 1995 odhalení pomníku bratrům Čapkům v Praze. Na jeho vybudování jsme rovněž přispěli. V roce 1996 jsme se účastnili oslav v Malých Svatoňovicích.

Výbor klubu se schází přibližně každý měsíc. Každým rokem v lednu pokládáme kytici k pomníku bratří Čapků v Malých Svatoňovicích. Pro trutnovské školky jsme uspořádali soutěž pohádkových kreseb a dětské výtvary jsme vystavili při naší členské schůzi. V gymnáziu jsme ve spolupráci s profesory uspořádali soutěž literárních prací, tři nejlepší práce vyšly ve Zprávách SBČ.

Na podzim 1998 byl ve spolupráci se SBČ a Domem kultury v Trutnově uveden v předpremiéře pořad "Poslední rok Karla Čapka" k 60. výročí smrti. Účinkovali Drahomíra Fialková a Rudolf Pellar.

Na jaře 1999 na naše pozvání navštívil Městskou galerii MUDr. Jaroslav Dostál. Do sbírek galerie věnoval litografii Josefa Čapka "Chlapec se svítilnou".

Při vzniku našeho klubu bylo naším přáním získat kulturní obyvatele našeho města ke členství a pravidelnému setkávání. Myslím, že po osmnácti letech naší činnosti máme za sebou dost práce. Chceme poděkovat všem, kteří s námi spolupracují i dnes.

Kdybych se na Nový rok ráno probudil jako pánbůh - nebo ne, to by nešlo, neboť bůh nikdy nespí; tedy kdybych se na Nový rok probudil jako svatý Petr, řekl bych si: "Copak bych měl letos udělat pro ty čerchmantské Čechoslováky? Oni jsou to sic kacíři a někdy, hrom do nich!, holota nevděčná; ale něco z nich může být. Já myslím, že mají trochu drsné povětrí; snad proto jsou tak zlostní a zarytí. V létě mají horko a bouřlivo, že na sebe podrážděně vrčí; a v zimě jim mrzne tak, že každý myslí jen na sebe a k těm druhým je jako rampouch. To dělá to klima. A proto se jim nic nelíbí; zima je jim příliš studená a léto příliš horké; je-li něco černé, je jim to příliš černé, a je-li něco bílé, je jim to příliš bílé; jakživo jim nic není recht. To si tak zvykli z toho svého počasí. Ale počkejte, darebníci, já vám ukážu; nadělím vám počasíčko jako někde u moře; dám vám vlídné zimy - se sněhem, to se rozumí, takový snížek je dobrota; a lahodná léta se sluncem i vlažičkou - to by v tom byl čert, abych vás nepředělal. Kdybyste vy sami byli na sebe vlídnější, bylo by vaše počasí mírnější; ale nechcete začít vy, začnu já. Pomáhej vám pánbůh v novém roce." Karel Čapek.

Eva Šidláková

O pečetích, znacích a praporech

Červený Kostelec

Městský znak (v modrém poli stříbrný kostel s červenou střechou), který Červený Kostelec (původně jen Kostelec nebo Kostelec u Náchoda, město 1867, přívlastek Červený od 1881) používá přibližně od poloviny 19. století, má svůj základ v pečetním obrazu nejstaršího dochovaného typáře s opisem PE . MESTIS . KOSTELCE . NAPANCTWI . NAHOD. Zobrazuje kostel s věží a nižším kněžištěm. Kostelní loď má tři okna, kněžiště jedno okrouhlé okno, ve věži je vchod, nad bání s volutami je lucerna, nahoře na makovici je umístěna pravděpodobně větrná korouhev (nebo praporec?), na lodi a kněžišti jsou kříže. Pod pečetním znamením je letopočet 1680. Železné pečetidlo o průměr 37 mm s železným válcovým 106 mm dlouhým, ke konci zploštělým držadlem, mělo být uloženo v Národním muzeu v Praze. Do nedávna bylo pokládáno za ztracené.

Je však ve sbírce typářů Okresního muzea (dále jen OM) v Náchodě, kde jsou uložena další dvě kostelecká pečetidla, a sice měděné o průměru 35 mm s mosazným držadlem o délce 75 mm a opisem * SIGILLUM KOSTELECIENSIS * 1700. Pečetním obrazem je také zde kostel s věží, tentokrát opatřenou barokní elipsovitou bání, a s nižším kněžištěm. Pod pečetním obrazem rytec naznačil trávník. Otisk typáře se na rozdíl od otisku typáře z roku 1680 (Archiv Národního muzea v Praze, Eichlerova sbírka) nedochoval. Třetí typář o průměru 35 mm je mosazný, s trnem zasazeným do 105 mm dlouhé dřevěné soustružené profilované rukojeti s mosaznou objímkou; na rukojeti je štítek s nápisem JOSEF KUBIAS. VÝROBA KAUCUKOÝCH RAZÍTEK V PRAZE. Pečetní deska nese opis * MĚSTSKÝ ÚŘAD V ČERVENÉM KOSTELCI. V pečetním poli je štít, na něm kostel tak, jak jej známe z obou starších pečetidel, s tím rozdílem, že věž nemá bání (spíše je to jehlan, nad ním je makovice zakončená křížem). Typář, soudě podle tvaru štítu, pochází z druhé poloviny 19. století, pravděpodobně z doby těsně po doplnění názvu města na Červený Kostelec. Zahraniční literatura uvádí ještě jednu pečeť o průměru 25 mm asi z počátku 19. století; pečetní obraz má být stejný jako na typáři z roku 1680, avšak plastičtěji vyrytý. Opis mezi dvěma linkami zní: * C . K . K . OBEC . MESTIS . KOSTELC. (Význam prvních tří liter se nepodařilo určit.) Fotografie otisku chybí (stejně tak vyobrazení otisku pečetidla z roku 1680, o němž se rovněž píše).

V literatuře se traduje, že Kostelec byl povýšen na městečko až v roce 1684 (ve skutečnosti jím byl nejpozději od roku 1519), prý za Jana (Giovanniho) Pompeia knížete Piccolominiho. Tehdy prý získal právo užívat znak a pečeti zeleným voskem. Je vyloučeno, aby se tak stalo za uvedeného knížete, protože v roce 1684 držel náchodské panství Vavřinec kníže Piccolomini (1673–1712); Giovanni Pompeio z jiné rodové větve získal knížecí hodnost a panství se ujal až v roce 1757 po vymření větve hlavní (zemřel v roce 1765). Letopočet 1680 na nejstarším pečetidle podle mého názoru jednoznačně svědčí o tom, že městečko těsně před rokem nebo v roce 1680 získalo pouze právo pečeti (písemný doklad zatím nalezen nebyl) a v roce 1680 si nechalo vyhotovit uvedené pečetidlo, jehož pečetní obraz začalo později používat jako svůj znak.

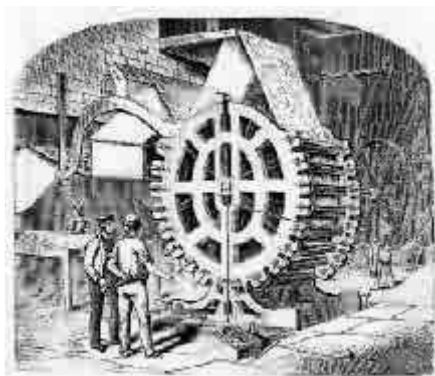
Stalo se tak zřejmě kolem poloviny 19. století. Nestarší barevné vyobrazení pochází z roku 1864. Autor nedokončeného díla o znacích měst habsburského soustátí (v roce 1864 vyšel pouze první díl o znacích českých měst) V. R. Widimsky uvádí, že na modrém štítě leží stříbrný kostel s červenou sedlovou střechou, průčelím obrácený vlevo, nad průčelím se zvedá kupolovitá červeně krytá věžička se zlatou makovicí s křížkem. Z popisu a zřejmě i kresby Widimského vyšel J. Kořán, autor seriálu o českých městských znacích v ilustrovaném, ve své době velmi populárním časopise Světozor (1874). Tato podoba znaku v podstatě přetrvávala do dnešní doby, jeho kresby se však v podrobnostech nepatrně liší, a to nejen mezi sebou, ale i od popisu téhož autora. Tak např. dr. Jíří Čarek, již zesnulý bývalý ředitel Archivu hlavního města Prahy a předseda Komise pro otázky znaků měst při Archivní správě Ministerstva vnitra ČSR, ve své obsažné publikaci o městských znacích v českých zemích (1985) uvádí, že kostelní loď má tři okna, nižší kněžiště, dvě okrouhlá okna (vyobrazení v příloze má však okna na výšku), makovice s korouhvičkou na věži a kříže jsou stříbrné (makovička na vyobrazení je červená a ukončena zlatým křížem, kříže na střeše a kněžišti chybějí).

Těmto nesrovnalostem učinilo přítrž vedení města teprve v letech 1994–1995, kdy se rozhodlo požádat u udělení městského praporu. Po konzultacích s heraldiky byly na střechu lodi a kněžiště doplněny stříbrné kříže, kříž zůstal rovněž na věži. Tuto podobu znaku používá také Městský úřad v Červeném Kostelci na dopisních papírech. Tehdy město podalo předsednictvu Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky návrh na městský prapor, který mu po předchozím projednání v příslušných orgánech udělil 14. června 1995 předseda Poslanecké sněmovny PhDr. Milan Uhde. Popis praporu zní takto: "List tvoří tři vodorovné pruhy – modrý, červený a modrý. V žerďové polovině červeného pruhu tři bílé kříže. Poměr šířky k délce listu je 2:3." Prapor vychází z tinktur městského znaku. Modrá je barvou štítu, červená symbolizuje přídavné jméno v názvu města a bílá heraldickou figuru (kostel, z něhož jsou převzaty kříže).

Dne 14. září 1995 schválilo Městské zastupitelstvo v Červeném Kostelci vyhlášku o používání městských symbolů Červeného Kostelce, která nabyla účinnosti 29. září 1995. Městskými symboly jsou městský znak, pečetidlo města (město si nechalo zhotovit repliku typáře z roku 1680) a městský prapor. Vyhláška stanoví podmínky používání městského znaku a praporu jinými právníky, resp. fyzickými osobami. Barevné vyobrazení městského znaku a praporu najdeme také na obálce městského zpravodaje.

PhDr. Ladislav Hladký, CSc.
autor současné podoby znaku a praporu
Jiří Škopek

Strojní tisk válcový v českoskalickém Textilním muzeu

*Válcový tiskací stroj,
rytina z 1. poloviny 19. století*

Textilnictví bylo po řadu let nejrozšířenějším a nejsilnějším výrobním odvětvím českých zemí. Platí to i o našem kraji, jehož textilní minulosti, ale i přítomnosti, je věnována část sbírkového fondu Textilního muzea TIBA v České Skalici. Je v ní zastoupen i strojní tisk válcový.

U strojního tisku válcového se nanášejí barviva nebo jiné chemické látky na předem určená místa na povrchu textilie tlakem pomocí rytých nebo reliéfních tiskacích válců. Při strojním tisku rytými válci se nanáší chemická látka na textilii z míst vyrytých, vlisovaných nebo vyleptaných do měděného pláště válce, při strojním tisku reliéfními válci z míst vyvýšených na dřevěném plášti válce.

První zprávu o potiskování textilií reliéfními válci najdeme v knize Moravana Ondřeje Gloreze *Vollständige Haus und Land-Bibliothek*, vydané roku 1699 v Regensburgu (Řeznu). Pokusy s potiskováním textilií rytými válci byly prováděny v druhé polovině 18. století. Aby se dosáhlo plynulého tisku, byly ryté měděné desky, užívané k potiskování textilií stlačováním v lisu, ohýbány do tvaru válce. Pokoušel se o to například Francouz Bonvalet ve své manufaktuře v severofrancouzském Amiensu. Patent na první válcový tiskací stroj běžné užívaný ve výrobě obdržel 12. listopadu 1783 Skot Thomas Bell v Lancashiru v severozápadní Anglii. Šestibarevný stroj Bellovy konstrukce tiskl rytými válci uspořádanými v půlkruhu nad centrálním přítlačným válcem. U stroje byly poprvé použity ocelové stěrky (rakle) ke stírání přebytečné barvy z pláště válce. Stroj byl postaven a uveden do provozu roku 1785 v Mossney u Prestonu v severozápadním Anglii. Zdokonalováním stroje s reliéfními válci se zabývali Ch. P. Oberkamp, Němec Ebinger a v druhé polovině 18. století Angličané Ch. Taylor a T. Walker. Ve stejné době pracoval na konstrukci válcového stroje anglický fyzik a chemik W. Nicholson. V Čechách sestrojil stroj s reliéfními válci ve dvacátých letech 19. století Alsasan Jeremiáš Singer v Mladé Boleslavi.

Strojní tisk válcový rychle vytlačoval méně produktivní ruční tisk formami a další přerušované druhy textilního tisku. Válcovým tiskacím strojům byly schopny načas konkurovat pouze perotiny, zaváděné do kartounek v druhé polovině třicátých let 19. století. Rychlejšímu rozšiřování strojů s rytými válci zpočátku bránilo pracné a zdlouhavé ruční rytí válců. Na začátku 19. století bylo rytí zmechanizováno a stroje s rytými válci, použitelné i k tisku jemných vzorů, zaujaly v tiskárnách přední místo.

Válcové stroje byly zpočátku vyráběny jen v Anglii, kde se také nejvíce používaly. V prvním desetiletí 19. století byly zaváděny také v dalších evropských zemích a v druhém desetiletí 19. století se začaly vyrábět ve francouzských a alsaských strojárnách.

V Čechách byl strojní tisk válcový zaveden již roku 1803 v kartounce bratří Josefa a Franze Stollových ve Varnsdorfu. Roku 1806 byl válcový stroj v provozu v Chotýni na Liberecku, před rokem 1815 v kartounce Franze Leitenbergera v Kosmonosích u Mladé Boleslavi a roku 1815 v kartounce téhož majitele v Josefově Dole u Mladé Boleslavi. Roku 1819 začal pracovat válcový stroj v tiskárně firmy Runge ve Varnsdorfu.

Na Náchodsku byly válcové stroje používány k tisku přímému i k tak zvanému tisku leptovému, využívanému při výrobě látek, jejichž dezén je jen těžko rozeznatelný od pravého modrotisku. V Červeném Kostelci se tisklo na válcových strojích od počátku devadesátých let 19. století v textilce Antonína Justa (v provozu byla až do počátku devadesátých let 20. století) a od poloviny devadesátých let v tiskárně Adolfa Keyzlara, v České Skalici od druhé poloviny devadesátých let v tiskárně firmy Ladislav Bartoň, v Náchodě od konce devadesátých let v tiskárně Karla Letzla a od konce třicátých let 20. století v a. s. Mautnerovy textilní závody. Na počátku 20. století byl strojní tisk válcový zaveden i v broumovské tiskárně Ignáce Koblitze a nedaleko hranic našeho regionu, v továrně bratří Rudolfů v Zálesí u Úpice, v polovině let dvacátých.

První válcové stroje používané v Čechách byly jednobarevné. Vícebarevné stroje se k nám začaly dovážet až ve třicátých letech 19. století. Roku 1836 pracovalo v Čechách již osmatřicet válcových tiskacích strojů jednobarevných a šest strojů vícebarevných.

Konstrukce válcového tiskacího stroje vynálezce Thomase Bella nebyla dalším vývojem podstatně změněna. V první polovině 19. století byla činnost jeho stroje zdokonalena vynálezem raportních kol a tiskací podložky. Další části nebo funkční celky stroje s rytými válci a centrálním přítlačným válcem byly zdokonaleny až v druhé polovině 20. století. Od šedesátých let 20. století jsou však v tiskárnách používány dokonalejší stroje pro filmový tisk s kruhovými šablonami, které válcové tiskací stroje již téměř zcela vytlačily.

V českoskalickém Textilním muzeu TIBA je strojnímu tisku válcovému věnován samostatný expoziční oddíl. Prostřednictvím textů, zvětšenin fotografií a technických schémat přináší informace o historii a technologii tisku rytými a reliéfními válci a o obou typech válců. Dominantu oddílu tvoří šestibarevný válcový tiskací stroj s centrálním přítlačným válcem (byl vyroben roku 1908 v alsaském městě Mylhúzy), opatřený tiskací podložkou, běhounem a částečně potištěnou textilií. V místnosti jsou vystaveny rovněž dva škopky na barvu s naběračkou a kopistem, reliéfní a ryté tiskací válce, reliéfní tiskací válečky, raportní klíče a nářadí k seřizování válcového stroje, apreturní předpisy, barvířské recepty, poznámky laboranta z "kuchyně barev", návrh desénu a ukázky potištěných textilií. Strojnímu tisku válcovému jsou věnovány publikace uložené v muzejní knihovně, fotografie, návrhy potištěných textilií, jejich ukázky a vzorníky, různé písemnosti a součástky, reliéfní i ryté válce, pracovní pomůcky atd. Ve sbírkách muzea se nachází i fotokopie zmíněného patentního spisu ke stroji Thomase Bella, získaná roku 1949 z Patentového úřadu v Anglii.

Vlastimil Havlík

Na návštěvě v Kafkově ateliéru

*Současný pohled na ateliér
Foto Břetislav Kafka*

"Umělecký závod sochařský, řezbářský, pozlacovačský a malířský, pro kostelní práce odborně zařízený", jak Břetislav Kafka charakterizoval v dobové reklamě svůj podnik, existuje v půvabném podhorském městě na severu východních Čech od roku 1910. Svou činnost nepřerušil ani za vlády komunistů, kdy byl jedním z pracovišť pražské Charity.

Zásluhou zakladatelova syna a dalších členů rodiny se na podzim roku 1991 vrátil atelier opět do rukou rodiny Kafkovy. Najdeme zde především díla značné historické a umělecké ceny, a to i s odhlédnutím od jejich spirituálního obsahu. Ten je ovšem vždy přítomen a do svého konání ho vládají i novodobí tvůrci-mistři tradičních řemesel, o čemž jsem se přesvědčil Kafkově ateliéru pro práce chrámové v Červeném Kostelci. Vedení i zaměstnanci jsou převážně věřící, zbožným a hluboce duchovně založeným mužem byl i zakladatel firmy Břetislav Kafka, který široko daleko proslul nejen jako vynikající sochař, ale také jako parapsycholog experimentující v oblasti mezních jevů. (Díky své houževnatosti a výraznému talentu měl vyšší ambice - do tajů řezbařiny pronikl u mistra Červenky v Bílé Třemešné, výtvarné práci s kamenem se přiučil coby praktikant v hořické kamenosochařské škole).

Průvodcem po současném závodě je mi vnuk legendárního děda Mgr. Břetislav Kafka. Procházím třemi odděleními, kde pracují tři řezbáři, čtyři truhláři a pět pozlacovačů-restaurátorů. "Těžiště našeho výrobního programu dnes spočívá v restaurování, petrifikaci (vytvrzení narušené hmoty) a konzervování dřevěných starožitností kostelů, zámků i předmětů soukromých sbírek. Renovujeme starý a vyrábíme nový chrámový mobiliář, obrazové rámy, nábytek. Zhotovujeme sochy a zajišťujeme malbu obrazů pro církevní účely. Světských zakázek je tak asi pět procent, žádané jsou hlavně renovace a restaurování historického nábytku. Vedle stálých zaměstnanců spolupracujeme s restaurátory, malíři i řezbáři."

Co působí ve zdejších prostorách na laického návštěvníka zvláště sugestivně (vedle pachové směsice ředidel a laků), je pestrá společnost světců a buclatých anděličků všude kolem. Někteří slouží jako předlohy, jiní, postižení zubem času, čekají na své omlazení.

"Staré sochy bývají napadeny červotočem. Proto se musí nejprve petrifikovat - namočí se do roztoku terpentýnu a kalafuny a pak se na jeden dva roky odloží, neboť terpentýn jen velmi pomalu vysychá.

Teprve po této době se můžeme pustit do další práce podle předem určeného restaurátorského návrhu: např. řezbář dořeže a doplní údy, polychromista odstraní novější vrstvy barev, až se dostane na původní polychromii, z níž využije každý zbyteček. Co je třeba, dotmelí, doretušuje, případně pozlatí. U soch i nábytku převládají staré restaurátorské technologie, boj proti nejružnějším škůdcům napadajícím dřevo je veden i moderními chemickými prostředky."

Dřevo z těl stromů, samo o sobě nádherný materiál, je velmi choulostivé a náročné na prostředí, ve kterém je uchováno. Nepřekvapuje, že v Kafkově ateliéru je mu věnována mimořádná péče. "Pro řezbáře nakupujeme lípu, ale i dub a další dřeviny,

kteře jsou nutné při renovacích vyžadujících zachování původního materiálu. Nejlepší uskladnění je venku, a to po dobu více let. Pro představu pětcentimetrová fošna vysychá asi pět let - jeden centimetr za rok. Dřevo zbavené vlhkosti je pak ještě nějakou dobu uloženo přímo v dílně, aby se přizpůsobilo vnitřnímu prostředí."

Za devadesát roků existence ateliéru renovovali červenokosteletí restaurátoři stovky chrámů a sbírek. V Praze se např. restaurovali interiéry kostelů sv. Jiljí, Panny Marie Sněžné, sv. Jindřicha, sv. Petra a Pavla, pro kostel sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně se ve zdejší dílně zhotovily oba světci v nadživotní velikosti. Jednou z nejnáročnějších prací tohoto druhu byla nedávno kompletní obnova kostela sv. Bartoloměje ve stejnojmenné ulici v Praze. Kostel, zabraný v minulosti státní bezpečností, se nacházel ve zchátralém stavu. "Tři roky trvaly práce, během nichž jsme obnovili všechno zclacení štukových prvků, nově zhotovili lavice, křesla pro kněze a ministranty, mobiliář sakristie a oratoře, patnáctero dveří apod. Zvlášt' jsme si dali záležet na rekonstrukci kazatelny. To už z toho důvodu, že místem jejího zrodu byl ve třicátých letech ateliér mého děda."

Nespočet akcí - jak resturátorských, renovačních, tak zcela nových - byl pro Slovensko. Z velkých zakázek Kafkova ateliéru připomeňme alespoň vnitřní sakrální zařízení v poutním kostele ve Starých Horách, v klášterním kostele ve Vranově nad Teplou a renovaci hlavního oltáře v kostele sv. Josefa v Trnavě, zničeného ohněm.

Je třeba se též zmínit o pracích v kameni, soše sv. Václava a sv. Ludmily před červenokosteletkým kostelem a o pomníku padlých v parku u Základní školy Václava Hejny, které byly zhotoveny také u Kafků. Možná veřejnosti není známo, že postava legionáře z pomníku byla po celou válku ukryta před Němci v hráni dřeva v ohradě majitele a autora. Jistě bylo hodně lidí, kteří o skrýši věděli, nikdo ji však nevyzradil. Zakladatel firmy se navíc ještě autorsky i finančně spolupodílel na stavbě bane kostelní věže, Lidového domu a orelny v Červeném Kostelci.

Tvůrčí duch pana Břetislava Kafky v ateliéru prolíná vším, co vzniká pod rukama jeho následovníků a co v Červeném Kostelci přetrvává pod jednou střechou jako rodinné stříbro Kafkových potomků. Je v zájmu nás všech, aby tomu tak bylo i nadále.

Jiří Polák

O třezalce a svatojánském oleji

Foto Václav Jirásek

Zlatožluté květy třezalky tečkované (*Hypericum perforatum* L.) zdobí od června do září křovinaté meze, sušší louky, paseky i lesní světliny po celém kraji. Najdeme je v nížinách i pod horskými hřebeny. Už ve středověku byla třezalka pokládána za mocnou bylinu proti čarodějným silám a všem ďábelským nástrahám, její rozkvetlé snítky se upevňovaly na dveře i do oken jako ochrana před bleskem a zlými duchy, zastrčené na půdě za trámem pak měly chránit i před ohněm. V Jestřebích horách si jí vážili především v hornických chalupách. S německými horníky se do krajiny mezi Metují a Upou dostal navíc zvyk nosit pod košilí škapulíř se suchou třezalkou na ochranu před svody divoženek a permoníků. Na vážnosti však získala třezalka teprve v lidovém léčitelství.

Ještě za panování rozmařilé kněžny Kateřiny Vilemíny Zaháňské na náchodském zámku pracoval na Adamově jámě ve Strážkovicích štajgr Johann Friedrich Kügler Němec ze Sorgau. Nebylo to nic neobvyklého, vždyť ze sedmi tehdejších svatoňovických starších havířů byli čtyři Němci a jenom tři Češi: František Petráš s Františkem Ludvíkem ze Svatoňovic a Tobiáš Hartman ze Rтынě. Mělo to dokonce svůj praktický význam, protože němečtí havíři "znali svět" a až na výjimky uměli číst a psát, zatímco většina místních horníků se mohla při podpisu stanov bratrské pokladny v roce 1803 zvěčnit pouze třemi křížky. Ze zkušených havířů proto zámecká vrchnost vybírala štajgry a obrštajgry.

Příliv Němců neznamenal jenom poněmčení Podkrkonoší, ale - ať se nám to líbí nebo ne - byl v mnohých oblastech života prostých horníků, tkalců, chalupníků, dřevařů a podruhů také přínosem. Týkalo se to i felčarství a samaritánství, které se v horách nad "Studánkou" dosud potýkalo se zařikáváním a kde mezi běžné "medikamenty" domácích horalů patřila kravská lejna, prášek ze sušených ropuch, netopýří krev, slepičí pařáty a kočičí chlupy.

K nejběžnějšímu havířskému "trápení" té doby patřily vedle odřenin a pohmožděnin především popáleniny od lojových a olejových kahanů a později i od parních strojů. Svérázný byl i způsob jejich ošetření: omytí postižených míst kozí močí, přiložení pavučiny a obvázání pruhem plátna "od slunka do slunka". Jenomže tahle "medicína" čekala na postiženého havíře teprve až doma ve chlívku a na nějaké "doctorské" ošetřování neježe nebyl pro samou práci čas, ale nebývalo to tady ani zvykem. Hojilo se to spíš "od úplňku do úplňku" a ruce mnohých havířů bývaly samé mokřavé rány.

Jednou - to se ještě fářalo nahoře ve Strážkovicích pod lesem na "Adam Seiger Schacht" po žebřicích - se nešťastnou náhodou popálil na ruce mladší havíř Josef Čepelka. Mladší byl jenom "ouředně", což znamenalo profesi pomocného havíře, i když patřil služebně k nejstarším a nejzkušenějším, protože kopal v horách uhel už od roku 1800. Jaké bylo překvapení pro něho i pro ostatní "studánecké" havíře, když přivolaný štajgr vyndal z kapsy hornické bergkitle malou lahvičku, na které bylo švabachem napsáno Johannisöl, a se vši vážností z ní nalil na popálenou Čepelkovu ruku trošku voňavého oleje zvláštní žltorůžové barvy a lehce ji rozetřel.

Byl to olej ze žlutých květů třezalky tečkované, kterou hospodyně německých horníků nazývaly Johanniskrait. Připravovaly jej podle dávných, leč jednoduchých receptů svých maminek a babiček: do oleje z rozdrcených slunečnicových semen naložily

nadrobno nakrájené třezalkové květy a za občasného zatřepání je nechaly ve sklenici na sluníčku za oknem dva týdny "táhnout". Pak olej přes plátno přecedily a zbytek květů vyždímaly, až "potil krev". Chlapi si pak "svatojánský olej" brali v malých lahvičkách do jámy i na pole a úspěšně s ním léčili kdejakou odřeninu a popáleninu. A proč "svatojánský" olej? To proto, že se tehdy věřilo, že největší sílu má třezalka utržená o svatojánské noci z 23. na 24. června.

Rtynští havíři, kteří fárali na Zadech na "Drothea Schacht", přidávali k třezalce "Quendelkraut", jak říkali mateřídoušce, a markoušovičtí Němci na "Ignatzi Schacht" zase "Wallwurz", kostival. Tahle medicína z boží lékárny Jestřebích hor byla určitě lepší než pomazání kravským lejmem či zaříkávání se slepičím pařátem a "svatojánský olej" knížecích horníků se brzo stal vyhledávaným a ceněným artiklem všech poutníků, kteří ke svatoňovické studánce se zázračnou vodou přicházeli hledat ztracené zdraví. K léčivému oleji zakrátko přibyly i "svatojánské kapky". Ať už v podobě třezalkové lihové tinktury na dezinfekci ran nebo jako třezalkový extrakt v kořalce a s příměsí některých dalších bylin "k čistění krve a proti plynatosti života". Společně s třezalkovým čajem se svatojánský olej i třezalkové kapky staly užitečným přínosem starých léčitelských praktik a zůstaly jím vlastně dodnes.

Václav Jirásek

Benigna v Jestřebích horách vyhořela

Benigna, bývalá strojovna knížecího uhelného dolu pod Panskou cestou na rtyňských Zadech po požáru. Jáma Benigna byla založena na počátku 19. století, nejspíš v místech důlního díla staršího data. Přestože byla na počest Kateřiny Vilemíny Binigny Zaháňské (1781-1839) zasvěcena sv. Benigně, říkalo se jí také "Na Stříbrňáku". Podle pamětníků se tady v uhlí vyskytoval stříbrnonosný galenit. Strojní jáma Benigna měla při úklonu 30 stupňů délku asi 180 metrů a celkem pět těžních pater, z nichž to nejhlubší korespondovalo s 9. patrem jestřebohorských uhelných dolů (foto Václav Jirásek)

Říká se, že neštěstí nechodí po horách, ale po lidech. Hned začátkem roku 2000 však neštěstí postihlo i samotné Jestřebí hory, když v noci z 8. na 9. ledna vyhořel objekt "šachthausu" někdejší knížecí Strojní jámy Benigny na rtyňských Zadech (na mapce uprostřed, jihozápadně od hornického kříže pod Panskou cestou).

Čtenářům vlastivědného sborníku Rodným krajem je toto místo již důvěrné známé, neboť jsme se o něm již dvakrát zmiňovali - v 18. čísle v článku Po hornických památkách Jestřebích hor a v 15. čísle připomínkou činu Vincence Matouše, důlního dozorce z dolu Benigna, jež roku 1874 zachránil před

utonutím 25 horníků.

Objekt šachetní budovy byl zděný, s knížecím erbem rodu Schaumburg-Lippe z roku 1871 ve štítě. Po roce 1877, kdy byl revír Benigny podfárán chodbami ze rtyňské dědičné štoly Ida, sloužila jáma až do počátku 20. století jako pomocná jáma k dopravě materiálu, k větrání a jako úteková cesta z Tmavého (tehdy Karlova) dolu.

Budova někdejšího "šachthausu" byla následně přestavěna. Změnil se tvar střechy a po odstranění parního těžního stroje v ní byly vyzděny příčky a postaveny komíny pro lokální topení, aby zde bylo možné bydlet. Zazděno bylo i ústí samotné jámy za budovou. Pak už zdejší havíři a jejich permoníci odešli do legend...

Ubíhaly roky a měsíce, až přišla osudná noc z 8. na 9. ledna 2000. O ní mi vyprávěl nestor rtyňských hasičů a zároveň zástupce jejich velitele pan Maxmilián Wich:

"V domku žila třiasmdesátiletá paní Kopecká. Po třetí hodině ranní ji ze spánku probudilo podivné praskání. Vyšla na chodbu, pak se obrátila dozadu k uhlí, ale to se proti ní vyvalil kouř. Vrátila se sice pro kbelík vody, ale boj s ohněm byl marný. Z místnosti nejvíce vzdálené od požáru zavolala mobilním telefonem o pomoc.

Prvními hasiči, kteří se na požářiště dostali ze rtyňské jednotky, byli Jiří Pavlíček a Petr Záruba. Ti také vytáhli paní Kopeckou ven oknem, neboť již půl domu hořelo. Za naší cisternou přijeli ještě trutnovští hasiči z povolání, kteří převzali velení. Na doplňování naší cisterny vodou a pomoc byly povolány i cisterny hasičů z Batňovic a Úpice, přijeli i hasiči z Malých Svatoňovic.

Nepříznivé podmínky zhoršovaly mráz, tma a hluboký sníh a také prudká stráž z Panské cesty k požářišti. Hasební práce byly ukončeny po 14. hodině, oheň se však večer vznítil znovu a naši hasiči byli ve 21.25 svoláni sirénou k novému výjezdu. Teprve tímto zásahem jsme udělali definitivní tečku za požárem, jehož příčinou bylo samovolné vznícení briket. Celková škoda byla odhadnuta na tři miliony korun."

Z vyhořelého objektu Benigny zůstaly stát jen obvodové zdi a na té, co shlíží do údolí k mohutné haldě před zavaleným ústím stejnojmenné těžní a odvodňovací štoly, se dochoval i nepoškozený knížecí erb ze světlého pískovce. Držme teď palce majitelům "šachthausu", aby se jim s pomocí příslušných orgánů podařilo tuto

významnou a jedinou dochovanou památku industriální architektury na naučné stezce po hornických památkách Jestřebích hor co nejdříve a s úctou k její minulosti rekonstruovat. Určitě zde však nebude parní těžní stroj s kotelnou - ten si zájemci o regionální montánní dějiny mohou prohlédnout na modelu Benigny v hornické expozici Městského muzea ve Rtyni v Podkrkonoší.

Václav Jirásek

Ladislav Hartman novinář a fotograf

Je vidět všude, kde se něco děje. Nenápadně přiloží hledáček fotoaparátu k oku, zmáčkne spoušť a děj, který se právě stal historií a skončil by nenávratnu, je zachycen.

Ladislav Hartman je pohotový, rychlý, přesný.

Prvním jeho fotoaparátem byl Fokaflex. Tehdy mu bylo deset let. Základy fotografické práce získal však až od spolužáků při studiu střední průmyslové školy strojnické. A od roku 1963 fotografoval Werrou. To byl na tehdejší dobu fotoaparát na kinofilm s kvalitní optikou. V koupelně vyvolával negativy a zvětšoval fotografie. První publikované fotografie v tisku byly fotografie ze sportu. Reportáž mu učarovala a jí zůstal věrný dosud.

Když pracoval ve Východočeských papírnách v Novém Městě nad Metují, setkal se s malířem a grafikem Karlem Vondráčkem, který jej, jak sám přiznává, silně ovlivnil. V té době - v sedmdesátých letech - se již zabýval speciálními fotografickými technikami a studoval Školu výtvarné fotografie v Rychnově nad Kněžnou pod vedením Josefa Sklenky a Jiřího Zikmunda. Pracoval tehdy se středním formátem negativu - Pentagonsixem. A záhy připsal na seznam svých škol další, Lidovou konzervatoř v Hradci Králové. Absolvoval u prof. Jána Šmoka.

Přátelství s Přemyslem Hartmanem, jmenovcem, jej přivedlo na začátku sedmdesátých let za mantinely kluziště, kde fotografoval reportáže z hokejových zápasů Spartaku Nové Město nad Metují. Těch utkání bylo nepočítaně. V létě se pak pro změnu nejen v tisku, ale i v propagačních vitrínách objevovaly Láďovy reportáže z české házené. S reportážními fotografiemi se účastnil fotografických soutěží i výstav novoměstského fotoklubu, jehož je dlouholetým členem.

V roce 1983 nastal v jeho tvorbě zlom - dlouho se toulal po březích Rozkoše, čerpal energii z přírody, kompenzoval svůj boj s nemocí. Vyhrál. Dozrál a zpracoval cyklus "Rozkoš".

Od té doby je jeho práce stejně intenzivní, ale uvážlivější. Jako by šetřil energii na další, ještě emotivnější záběry. Nastává období vyznání lidem, kteří vůlí a nesmírným úsilím dosahují svých met navzdory svému postižení. V protikladu k těm z nás, kteří procházejí životem téměř bez cíle. Ve těch fotografiích je zachycen boj, je v nich lidskost bez lítosti nad sebou samým, je v nich touha prosadit se. Tak vzniká mimo jiné fotografický cyklus "Otec a syn" ze sportovního zápolení paraplegiků a jeho zákulisí.

Láďovo fotografické vyznání těmito lidem posunuje fotografickou práci do roviny naplnění života člověka ve společnosti. Mých krásných setkání s Ladislavem Hartmanem bylo nespočet. Jedno z nich se odehrálo v Kině 70 v Novém Městě nad Metují po promítání jedné filmové veselohry.

V první řadě se tísnilo šest či sedm fotografů a každý chtěl zachytit atmosféru besedy s Jiřím Suchým. Aktér večera sršel vtipem, bavil obecenstvo svými šlágry. Spouště cvakaly a já náhle zjistil, že nemám film. Blížil se závěr večera. Marně jsem doufal, že nahmatám ještě jeden film ve své brašně. Otočím se a polohlasně říkám: Láďo, prodej mi film. Ani se na mne nepodíval, jak byl zaujatý prací. Za stovku, povídá.

Zaskočil mne. Několik vteřin jsem nereagoval, ale pak jsem nabídku přijal. Za stovku!
Podal mi film...

Druhý den jsem přišel splatit svůj dluh. Stovku si nevzal - chtěl jen vrátit nový film.
Stál tehdy osm padesát.

Fotoreportér, novinář, kamarád Ladislav Hartman. Narozen 15. září 1945 v Trutnově.
Stále budu obdivovat jeho rychlost, s níž pohotově zachycuje odehrávající se děj.
Vzniklé fotografie nechá ještě navíc podepsat. Vzniká tak velmi vzácná sbírka
unikátních fotografií s podpisy aktérů.

Rudolf Němeček